

„Tessék körülnézni: elvégeztetett.”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XIII. ÉVFOLYAM 2002. 25. (350.) SZÁM — JANUÁR 25.

ára 3000 lej

Incze János Dés: Fiatalok az utcán

- Bálint Tibor: Kleopátra tűje
- Király László: Sókert
- Szócs István: Száljegyzetek
- Létyay Lajos versei
- Fodor Sándor: Majtényi Erik
- Bertha Zoltán:
- Wass Albert és a háborús fordulatok
- SERÉNY MÚMIA

LÁSZLÓFFY ALADÁR Harminc euró

Egy fergetegesen modern idő újabb posztmodern ötlete. Farsangi pénzkeresztelő. Egyetlen megoldás a Casanova-hajlamú férfiak számára, hogy el ne árulják magukat álmukban sem, ha a nők egyazon nevet viselnek. Most ime Éva, Szemiramisz, Kleopátra, Lukretia, Júlia, Elisabeth, Corday Charlotte, Lammermoori Lucia meg a Ludovika Akadémia, mint a Matroska-babák, egymás után tűnnek el egy müncheni punchos-pohárban, és mikor lerántják róluk a bűvésztakarót, ott áll, szemérmesen összecsucodva Botticelli korszaknyitó, gyönyörű, csurdé Traviatája. Ohne felhőrdülés és nicht vor dem Kabinosch! — harsogják hetek óta a játékmesterek, disc-dzsokék és moderátorok az összes madár- és világnyelveken.

Téli éjszaka van, de a világ nonstop kivilágított kaszinó. "A rendőr lecsörtet a partra, meg nézni megvan-e még a tenger?"... (Milyen furcsa mondat ez. Egy XX. századi hírneves angol költő írta le, valahol nagy poémája közepetáján. Még szigetországbeli, flottaügyekben gazdag múlttal rendelkező kultúrákban is különösen hangzik. Különleges. Különc. Bizarr hangsúly. De jól hangzik. Rejtelmesen cseng. Kelőképp titokzatos. Éjszakai járőrszag árad belőle. Persze szolgálaton kívüli figyelemmel nem elemezhető...) Az utcai lámpák alatt, a fénylő aszfalton hosszú árnyékú alakok lopóznak. Vagy nem is nagyon lopakodnak. Te jó ég, hajnal sincs (a poémában) s máris ellopták, elrejtették, elfogták, túsul ejtették a rosszul őrzött végtelent is: a folytatást? Hová lett annyi minden, ami sejtelmet és értelmet, hangulatot és borzongást adott a siralmas dísz-

letek között lejátszódó múltnak? A róla megmaradt tudósításoknak, leírásoknak, közvetítéseknek? A csigahéj-Tróják és rom-Babilonok, a kő-kövnem-hagyott Akropoliszok és arénák végül virtuális térré nyomorodnak valami maffiózó-ízlés parancsára? Olyan összecsucoktatóvá, ahogy egy egészségtől duzzadó görög picula tenghet a bankjegy áruházában? Ahogy a Grand Boulevard-ok császári álma utazhat lapos ipari kémek duplafenekében? Ahogy Caruso és Piaf, Pavarotti és Yves Montand számárorrdításkivonattá porlasztható a diszkó-hizlaldák számára? Jazzband Amadeus Mozart — az egész beharangozott jövő kalózkidás lett?

Tessék körülnézni: elvégeztetett. Ellopták a képzőművészetet, a muzsikát, a múzsákat, a teátrumot. A tehetségtelenség természetei elporlasztották, saját működésük ganajává örölték amit a héttörpe hétezer évig hordott a mese felszínére.

Megannyi bányamunkára csábított Aezoposz és Shakespearosz, Bacchosz és Bartókosz szenvedett rabszolga-fehérvérűséget, hogy egy folyamatosan szűlő szabad emberiség ne szenvedjen hiányt az esztétikum hemoglobinjában. Uraim, van önökön szmoking vagy kötelező pufajka? Hogyha megint hirtelen kivilágosodna, ki fog majd benézni a kaszinóba, körülpillantani egy ponton, eme utolsó parton, mindenkor láthatáron? Ahova még egy bunkó rendőr is lecsörtet (legalább a beletörődni nem tudó régi poéták gond-hagyatéka, gond-programja, gond-arspoeticája szerint) körülkémlelni időnként, hogy megvan-e még a tenger?

Hamarjában nem is tudom, mit harsognak a hangszórók. Vagy csak az Úr hangja lenne annak a státusz-szlovák Imre úrfinak a darabjából?..." Nos, legyen a te neved euró! Aztán mit lehet majd építeni rajta? Mekkora piramiskát?..."

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

SZŐCS ISTVÁN

Száljegyzetek

1. "Szex-sztudentkák — mit várnak a lányok az egyetemről?"

Régesrégen rájöttem, hogy szexlapot venni költséges baromság, mivel *úgysem olyanok*, amilyent elvárna az ember; szerkesztőik képtelenek érzékelni a határt a *gusztus* és az "érzékizgató" között — mint ahogy egyes tévé- és rádióriporternek nem tudják, mi a különbség a "kacér báj" és a *sárlás* között —, időnként azonban mégis beugrom egy-egy ravaszul sokat ígérő címnek, mint amilyen a fenti is — és vásárolok. S utána mérgesen próbálom kárpótolni magam.

A fenti cím, egy nemzetközileg is elterjedt, finom papírú, kívülről választékosnak ható folyóirat hazai mutációjának fedőlapján azért ragadott meg, mert magam is többször írtam *ilyesmire*. Még a múlt század dereka után valamivel (amikor hogy Bernard Shawt parafrázáljam — kezdő regényíró voltam) ecseteltem azt a hangulatot, amely a kora őszi felvételik idején elárasztja az egyetemi városok egy-némely utcáit, közkertjeit, valamint kávézó- és mozgóképszínház-helyiségeit. A diadalmas pillantásokat, ahogy az elcsípett fiúba csimpaszkodva, begyetyesztve jelzik, hogy kiszabadultak az otthon és a kisváros zsarnoksága alól; akiknek meg nem jutott fiú, azok is oly ülepriszálással és befele forduló sejtelmes pillantásokkal vonulnak az állomástól a központ felé és vissza, hogy az esti fények szívérványosan megtörnek a fölöttük lebegő folikulinpárafelhőkön.

Aztán a pille-felvételezők egyrészt elfújja az első őszi szél. Ám sokan, akik bejutottak, ők sem érzik magukat szerencsésebbeknek. Mert szociológiák tárgyaivá leendenek: "hány leány jut bizonyos szakokon egy fiúra"; tíz, húsz vagy hetvenhét? az a kevés fiú pedig miért nem hajlandó udvarolni? egyáltalán, hova lesznek a fiúk? miért felvételiznek jobban a lányok? és miért szakvizsgáznak rosszabbul? hányan kötnek majd kulturálisan rangon aluli házasságot vagy vadházasságot (régén néptanácsi titkár, szövetkezeti könyvelő vagy milicista őrsparancsnok, ma pedig — "vállalkozó") — illetve hány lánynak sikerül valamely prof. vagy adjunktus famuluskájaként bennmaradni egy tanszéken, intézetben satöbbi, satöbbi; és hány az, akinek sikerült végül is rendezett, normális, értékes életvitelt teremtenie maga és családja számára az egyetem segítségével; vagy — annak ellenére.

Szóval effajta tudományoskodást vártam a szóban forgó cikktől. Vagy valamilyen zsírosabb "kulturantropológiai" ízeket. Például amilyent egy valahai kolléganőm mesélt: — hogy, már fél évszázaddal ezelőtt is a föld népének körében

még lengőbb hiedelmek voltak elterjedve az egyetemista lányokról, mint hajdan a zárdistákról. Például; első egyetemi éve után hazament vakációzni falujába, s az első alkalommal a Körös-parti füzesben le akarta teperni egy volt gyermekkorai játszótársa, de az illető a legőszintebben meg volt rendülve a lány heves ellenállását tapasztalván, s így kiáltott fel: "Hát miért pont velem nem akarsz, ha már *úgyis egyetemista vagy?*"

Meghökkenő, de ennek a fiatalembernek a mentalitása explorációk során nemegyszer kiütözik idősebb férfiak, sőt "helyi csúcsértelmiségek" esetében is, amikor abba az irányba nyomoz lelkiükben az ember, hogy miért akarnak, akarnának kivárosukban mindenáron egy-egy egyetemi fakultást? Hogy milyen jól tudnának ők egyet-egyet konzultálni, például szakdolgozatok írásánál!

Ebben a feltáró "szex-szociológiai" riportban azonban olyan lapos, fantáziátlan, trampli disznóságokat közöltek magasértelmiségi pályára készülő lányok vágyképzeteiről, hogy egy kikötői bárhölgy vagy tévés szex-rovatvezető is elrestelné magát. Szóval a 2002-es esztendőben biztos nem fogok semmilyen luxuskivitelű szexlapot vásárolni. Inkább hallgatok arra az öreg újságárusnőre, aki, amikor megkérdeztem tőle, *melyik a legdisznóbb újság*, egy menős politikai napilapot nevezett meg. (A politikusok sokkal rafináltabban tudják felizgatni az embert, mint a pszeudó-kékhárisnyák — erre gondolhatott?)

2. Sosem leszek már adatszolgáltató?

Sérelmesnek tartom, hogy talán pusztán azért, mert úgyahogy — az egész rendszerrel együtt — átbukdácsoltam az egyetemi éveken, a tudomány nem akarja adatközlői képességeimet kihasználni. Mennyit meséltem; és sohasem lehettem mégse egy Kurcsiminyamanó! Pedig a világ elé tartam számtalan érdekes adatot a néprajz, építészet, régészet, közlekedéstörténet, pénzhamisítás, népi vallásosság, kertkultúra, közlekedés-történet köréből, de sohasem szoktak emlegetni; így se például: "Szőcs István úr szíves szóbeli közlése alapján". Sőt, nemegyszer méltatlan helyzetbe kerültem; közléseimet nem tekintették hitelesnek, nem lévén *népiek*. Pedig én magam is rendkívül népi vagyok; anyai nagyanyám például írástudatlan volt, és mégis helyesebben tájékoztató a második világháború kilátásairól, mint a német nagyvezérkar. (Igaz, hogy járt mosni Bissingen grófnőhöz, aki pedig Teleki Pál sógora volt¹.)

Ennek a nagyanyámnak volt egy testvérnője, aki férjével együtt juhászodott a Bekescsén meg a Bucsán oldalában is, és a harmincas években még bocskorban jártak, noha ezt később letagadták. Az ő családi-termelői környezetükben láttam volt olyan cserépkupakot, amit a néprajzosok kenyérsütő haragnak neveznek, az ormánságit például pupliknak. Évek múlva

meg akartam Anikó nénémet kérdezni, hogy minek is hívták azt a kínai kalapszerű dolgot, a néni azonban elpirult s azt felelte: "Te olyant *nálunk* nem láttál; te, nem szégyelled magad, te olyant fenn a havason láttál, a románoknál!" Éppúgy letagadta, mint azt a finom bőrből való, sárgás bocskort, amit gyerekkoromban annyira irigyeltem az urától.

Nos, elmeséltem az esetet az általam ismert legmagasabb rangú néprajzosnak, K.K.-nak — mivel Gunda Béla akkora már végleg távozott Bolyais-körünkből, előtte azonban nála tett néprajzvizsgámra még jó osztályzatot adott —, ő azonban ugyanolyan durván letorkolt, mint bácsné nagynéném: "Miket mond maga! Olyasmi Erdélyben már a neolitikum óta nem volt használatban. Hallatlan!"

Telt-múlt az idő, s a néprajztudósok megjelent egy könyve a népi ügyességekről, s abban leír ilyen, huszadik században talált kenyérsütő harangokat, Hunyad megyéből. Mikor aztán reklamáltam nála, előbb egy rendkívül mély lélegzetet vett, aztán így szólt: "Magának igaza van s még sincs igaza!" — és, akárcsak a Vén Idő, elszaladt és hallgatott. (Hogy mégsem olyan neolitikus különlegesség az a kormos fedő, azt bizonyítja a Kelemen-féle román-magyar szótár 1964. évi kiadása, aholis olvasható: test — 1. *népr* sütőharang 2. *békateknő*).

A karácsonyfa alá nálunk az idén került egy igen érdekes új folklór-kötet: a Barabás Lászlóé; aranycsitkókról és más maszkurásokról szól, Marosszék és Sóvidék téli népszokásainak gazdag, kitűnő leírása, nyomon követi a farsangi szokások vagy maradványaik meglétét egész napjainkig.

Mivel hosszú életem során jópárszor írtam arról, hogy idősebb rokonaim gyakran emlegették, az ő gyerekkorukban *nem az angyal hozta* a karácsonyi ajándékokat, *hanem az aranycsitkó szarta*, lelkesen kezdtem lapozgatni Barabás művét; de ah, mely csalódás, nem említettem benne! És az sem vigasztal, hogy a határkerülésről és Szentgericéről szólva, a hajdani híres opus: *Bacchus utazása Szentgericén*, valamint Csekme Pista bátyánk kitűnő közlései sem említék.

Ám ha már itt tartunk, hadd egészítsem ki itt Barabás gyűjtését. Közlőim Bacamadaras, Szentgerice, Harasztkerék és Székelybós, valamint Marosvásárhely északi és délkeleti peremkerületeinek² lakosai voltak, s a leírt események a huszadik század elején zajlottak, például nem csak újévkor, mint máshol, hanem főleg karácsonykor, esetleg Vízkeresztkor. Az aranycsitkót játszó személy sárga vagy barna ágyterítővel burkolta be magát, fejére nem baltából eszközölt lófejet, hanem egyszerűen egy hosszú rojtos hárászkendőt borított; nem az ajtóból dobálta be az ajándékot, hanem beszőkdécselt a szobába (azaz rendszerint a konyhába), ide-oda ugrándozva nyihogott és a takaró alól almát, diót pottyantgatott el, néha más ajándékot is.

Noha hízelgésnek foghatnám fel, hogy adatközlő csak műveletlen ember lehet, mégsem esik jól nekem az egész. Pedig, úgy látszik, valóban így van. Ugyanis zenileg teljesen képzetlen vagyok, botfüllel és fahanggal születtem; száználmas felzárkózási kísérleteimnek zenetanárunk úgy vetett véget, hogy amikor befurakodtam az iskolai énekkarba, egy zászlórúd felém hajításával űzött ki onnan. Mégis két kiváló zenetudós — Tallián és Pávai — említik szakmunkáikban egy-egy közlésem, illetve megállapításom — zenész ismerőseim nem győztek ezen codálkozni.

Igaz, ezen a téren is sok mellőzés ért: a feleségemtől gyűjtöttem egy addig nem ismert *magyardécsei népballadát*³ *A vitéz és a kegyes* címűt; felhívtam rá legkiválóbb folkloristánk figyelmét (azt hiszem, nevét említenem sem szükséges, annyira ismert), aki írt is egy nagy tanulmányt róla, közölte is, de nem mondott köszönetet a Szócs házaspárnak. A továbbiak során megpróbáltunk két nagyon nevezetes pesti énekesnőt rábírní, hogy vegyék fel műsorukba, de eredménytelenül. Pedig az idő sürget, mert az egyetlen hitelesen "népi" forrás az említett faluban már más dallammal kezdi énekelni.

Még ennyi sikerem sem volt egy másik "közléssel"; igaz, ennél nem is közölni, csak tájékozódni akartam: hogy egyáltalán mi lehet az egész? 1943 júliusában Szászrégenben hallottam két dedrád-széplaki leventétől egy népdalt:

*Magas hegyről folyik a víz,
Bennem babám többet ne bízz,
Ha bízol is, csak keveset.
De azért csak Isten veled.*

Mindenik sort egymás után háromszor énekelték, különböző magasságban és: különböző színezettel. Hogy úgy mondjam (akár a *Cantata profanában*) először epikus hangsúllyal, másodszor drámaian, legalább egy kvinttel magasabban, harmadszor líraisan medítálva. A legkülönösebb azonban az volt, hogy minden sor első és utolsó két szótagját két szólabban énekelték; maximum egy szekund volt a különbség. Mikor ezt ellenőrizni akartam s arra kértem őket, énekeljék el egyenként, azt felelték, "úgy nem szép".

Talán a népi többszólamúság egy ritka példájára bukkantam volna? Hatvan év alatt sem tisztázhattam, mert mindenki elkezdett röhögni, amikor el akartam énekelni.

* A száljegyzet a száldob analógiájára képzett elnevezés

¹ E forrásból merített politikai-folklor értékű adataimat felhasználta dr. Zakar András Teleki haláláról írt füzetében, de nem tudta kifutni egyáltalán.

² Dánosi fertály és Válluskút.

³ Állítólag Balla Péter 1942-ben szintén felgyűjtötte.

LÉTAY LAJOS

Régi ösvényeken

*Régi ösvényeken járok újra,
ki a kertbe a domboldalon,
s mintha ma nyílt virágba borulva
ragyogna rám eltűnt tavaszom.*

*Kezemben kis meleg kezéd érzem,
lágyan simul be a tenyerembe,
hogy el is veszne benne egészen
s már-már ő is az én kezem lenne.*

*Rajta át szived verését hallom
s egyre-egyre gyorsabb ritmusára
lépünk, hogy az út sokat ne tartson
s nehogy jöttünk valaki meglássa!*

*Kinyílik a kis kapu s bezárul,
nyakam köré kulcsolód karod.
Kint két akác áll őrt s el nem árul,
reánk borít illat-takarót.*

Lapozzuk fel az életet

*Könyvtáfi csend a fák alatt
s mintha százéves főlánssból
emelném fel a fejemet
hogy jöttél be
hol jöttél be
hogy én nem láttalak
hogy én csak most vettelek észre
s közben elmúltak tavaszok
tovatűntek nyarak
őszök s talán már hó alatt a mag —
Lehetne-e hogy itt maradj?
lenne még hely
üres itt mellettem a pad
félrelőjük a könyveket
lapozzuk fel egy percre még
a könyvbe nem fogható életet —
Hadd nézzem csillogó hajad
arcod szemed
s akard vagy ne akard
örökre fogva tartalsalak —
itt van igazi otthonod
a homlokom alatt.
Elvihet-e valaki innen
akármivel is csalogat
hát lehetne tovább is hinnem
ha elmész, hogy felkél a nap?!*

*Maradj, maradj
nincs senkim, senkim kívüled
csak a föld,
mi belém harap.*

Teher

*Sohase féltem a haláltól,
de most félek kegyetlenül,
mert mások halálát kell látnom
s engem még mindig elkerül.*

*Itt is, ott is, lecsap, barátom
dől el s mély gödörbe kerül —
lesz-e csillag, lesz-e világ, hol
találkoznánk bár lélekül?*

*Ami volt, most mind, mind reám hull
göröngként, kőként, oly teher,
hogy nem tudom, mikor tör össze,*

*végül is, hozzájuk kötözve,
emlékhez, névhez már, örökre —
vajon még meddig bírom el?!*

Szegényen, egyedül

*Nincs már mit adnom senkinek,
üres a kamra, pince,
hogy húzom át még a telet,
befészkelődött a hideg
mindenüvé
s nincs kifelé kilincse.*

*Egyedül vagyok, egyedül,
oly némán és üresen,
hogy már csak kong minden belül
s minden, minden csak menekül,
mi itt fészkel szivemben.*

*Ha gazdag lennék, lenne tán,
aki még körülálljon,
egy asszony, kis gyöngécske lány,
olykor egy-egy barátom —
elhagytak mind, mind máshova
mennék, mást keresgélne,
dehát már az is nem csoda,
hogy itt maradtam - élni?*

Rapszódia

*Élet Élet miért érsz véget
mért leszek napról napra
vénebb
amikor voltak
Editek
amikor vannak
Andreák
Ibolyák
Riták
Esztikék
s egyszercsak nincs tovább.
Egyszercsak itt van, bekapog
Ó, mikor nem is álmodod
vagy épp álmodnál valami
valami csodaszépet.
Keblek villannak gyönyörűn
lágytól csípők
combok térdek
s te mit felelnél felriadva
ha akkor épp ezt kérdené meg:
akarod még?
nem akarod?
mert félrebillent ím a mérleg —
Hát hogy kiáltssak
hogy üvöltsek
hogy ne!
még ne!
mert kell az élet!
Kell
kellene
kifogyhatatlan
még akkor is ha elhaladtam
a nyolcvan
a tízezer évet
ahogy Kínában is hallhattam —
Mert ibolyák
nyílnak tavasszal
nárciszok piros tulipánok
s itt van előttem megpattanva
egy szép ajak száj
s úgy kíváncsi
hogy az örök kimondhatatlan —
Mért vagy oly kegyetlen idő
mért vagy oly szép s kegyetlen
Élet
ha voltál mért vagy
gyönyörű
miért nem engeded, hogy éljek —
s mért lett a szám oly keserű
mért lett most olyan keserű
hogy ne is kívánjam
hogy éljek!*

FODOR SÁNDOR

Majtényi Erik

Egyike azoknak, akiknek inkább egykori "békeharcos" verseire, no, meg a "pártosokra" emlékeznek a ma már kevésbé fiatalok, a 40–50 évesek. Még az iskolából, tankönyvekből. Mert az egykori irodalomoktatásnak csodálatos érzéke volt ahhoz, hogy ne szeretesse meg a vers írást egyébként fogékony ifjúval se a kortárs verset-írodalmat, rendszerint olyan költeményekkel tömve a fiatal gyerekek-diákok fejét, amelyeket szerzőik jóval előbb írtak, amelyek, ha jellemzőek is egy-egy korszakukra — nem a teljes, főként nem az igaz képet adták a Költőről, költőkről. Mindezt — mert a diktatúra vezető ereje, a Kommunista Párt a verset, egyáltalán az irodalmat mindössze propagandaeszköznek tekintette. Ezért úgy gondoltam, nem ártana újra végiglapozni egyik-másik írónk-költőnk könyveit, lehetőleg előítéletmentesen. Vonatkozik ez igencsak Majtényi Erikre, a hazai magyar irodalom Erikjére. Bizony, érdéneken igen kellemes meglepetések, kivált élete utolsó két évtizedében írt verseit olvasva — nem is szólva *Hajóharang a Hold utcában* című önéletrajzi ihletésű regényéről, amelyik mindmáig és — gondolom — egyre inkább a magyar próza, nemcsak a romániai remekművének mondható. Annál is inkább, mert 60 éves korában, 1982. január 22-én Erik kezéből kibillant a toll.

Közhely, hogy minden költő-író pályafutása (sőt, minden emberé) rendhagyó, de a Majtényi Eriké végképp az volt. Minekutána 1940 után Magyarországra szökött, ahol katonának is bevonult — kénytelen volt megszökni a honvédségtől félzsídó származása miatt, hiszen — kiváltképp Magyarország német megszállása után sok jóra nem számíthatott. Hazajött Temesvárra — mialatt szökéséért halálra ítélte a M.Kir. Hadbírószék. Mint a magyar hadseregből szökött gyanús elemet a román hatóságok Tirgu-Jiu-ba internálták. Itt került kapcsolatba a szintén fogva tartott kommunistákkal, akik szárnyuk alá vették az érdeklődő, okos fiatalembert. Miután — ismét hazakerült, már hivatástudata is kialakult. Írnia kell, írni fog.

Csak még azt nem tudta, milyen nyelven.

A háború utáni első években románul is írt és közölt verseket, mégpedig Eric Mann néven. Végül azonban úgy döntött, magyar író lesz, és magyarul közölt. Választott, Majtényi Erik neve mellett nemcsak álnévként tartott ki, de átfírtta rá személyi okmányait is. Az *Ifjúmunkás* szerkesztőségében — Bukarestben — szenvedélyesen kutató fiatal tehetségek után. (Ő "fedezte fel", talán 1949-ben a még tizenéves Páskándi Gézá is — ő vitte a laphoz.) Egyébként is minden régebben publikáló, vagy újabban jelentkező magyar író felkutatott,

valamennyivel baráti kapcsolatot teremtett. Lassacskán amolyan írói találkahellyé vált, kiváltképp 1955-ben kapott, tágasabb lakása, a Kiseleff sugárút és a Kiseleff vendéglő közötti villanegyedben. Verseiért 1954-ben állami díjat kapott, majd 1955-től a *Romániai Írók Szövetsége* nemzeti titkárává nevezték ki, ami azonban nem tartott sokáig, kevesebb mint kétszázötven méltóságnak bizonyult egy Őreá de — sajnos, — a párttag-könyvvél rendelkező román íróársakra is jellemző esemény miatt. Ezerkilencszázötvenhat tavaszán ugyanis összehívták az írószövetségi Párt-szervezetet Bukarestben, hogy megvitassák az írókra váró feladatokat, az "új idők" fényében, a Sztálint leleplező XX. szovjet pártkongresszust követően. Ezen a gyűlésen részt vettek a Kommunista Párt csúcsvezetői is, élükön Gheorghe-Gheorghiu-Dej-zsel. A gyűlésen felszólalt a francia ellenállási mozgalom egyik veteránja — egyébként bűnrössz író —, Alexandru Jar is. Elmondta, hogy a sztálini személyi kultusznak bizony mifelénk is voltak és vannak még kihatásai: csak a kiskutyákat bírálják, a komondorokat senki se merésze. Valaki a teremből: "Nem gondolja, Jar elvtárs, hogy ez az ellenség hangja?" Mire Jar egyenest a diktátorhoz fordult: "Látja, Dej elvtárs, hogyan fojtják el mifelénk a bírálókat?" Gheorghiu-Dej megnyugtatóan bólogatott: "Hagyja, Jar elvtárs, hisz nem tegnapról ismerjük egymást!" Ezután szünetet rendeltek el. A politbüro (Polip-büro, ahogyan Bajor nevezte) összedugta a fejét. Szünet után az elvtársak igen komoran ültek a helyükre. A pártvezetés javasolta, hogy az írószövetségi szervezet zárja ki Jar elvtársat a pártból. A kizárási javaslatot majdnem egyhangúlag szavazták meg. De csak "majdnem". Majtényi Erik ugyanis a kizárást ellen szavazott, Szász János pedig tartózkodott. Eriket mihamar le is váltották írószövetségi titkári tisztéből. Maradt azonban — haláláig — az *Irodalmi Alap* vezetőségének tagja. Ebben a minőségében olyan önzetlen és lelkiismeretes volt, hogy néhány év után aláírására már fizetett az Alap pénztára. Eriknek gondja volt arra, hogy minden rászoruló magyar, de más nemzetiségűhez tartozó, sőt román író is, vagy annak nehéz sorban élő utóda-hozzátartozója megkapja a kért kölcsönt-segélyt, sőt arra is figyelt, hogy olyan — kiváltképp idős — írók-hozzátartozók is kapjanak segítséget, akik nem is kértek, mert eszükbe se jutott, hogy ilyesmi is lehetséges. Emellett majdnem minden — legalábbis a legtöbb — Bukarestbe látogató vidéki magyar író nála szállt meg, de kivétel nélkül mindenik el látogatott hozzá. Kevés olyan volt, akit ne szeretett volna, de akit még-

sem, azért a pályatársak se rajongtak. Az egyik (ilyen) kollégát megszólította az 1956 júniusi (első) írószövetségi kongresszus vége felé, miközben az új vezetőség megválasztására leadott szavazatokat számlálták: "Te, monda —, én a te nevedet kihúztam." "De hiszen rajta sem voltma a listán", hökkent meg a másik. "Csakhogy én odaírtam a neved, hogy kihúzhassam."

Elmondhatom, hogy néhányan az "urak" közül a legjobb barátainak számítottunk. Kiváltképp Bajor Andor, egyedüli méltó ellenfele a kaláberpartikban, de ezektől függetlenül is. (Velem is volt egy ilyen, holtáig vezetett kaláber-naplója, bár én gyengébb játékosnak bizonyultam Bajornál, aki Erik százszázalékos játékos minősége mellett 110 százalékos volt — én meg csak nyolcvannyal.) Igen jól szót értett Kányádi Sándorral, Panek Zoltánnal, szerette Szabó Gyulát is — noha "Szabó Páter" ritkábban járt Bukarestben, és kaláberezni se tudott: alig találkoztak. És igen kedvelte Szócs Istvánt — kiváltképp egy szürrealista Balogh Edgár-portréja miatt. És természetesen nagyon jól talált a szó földessel is, Szász Jánossal pedig szinte naponta találkoztak — elnézést, ha valakiről megfeledkeztem volna. Még csak két nevet említenék, a zseniális Szilágyi Domokosét és a Huszár Sándorét. Az előbbivel gyakran, az utóbbival ritkábban találkoztam a Majtényi házban, noha emlékezetem szerint jó viszonyban voltak. Méliusz József — valamiképpen — nem tartozott Erik szűkebb baráti köréhez. Méliusznak külön "udvartartása" volt és — ha már szóba jött — bevallom: soha sem éreztem magamhoz közel állónak ezt a 40-es évek végén, az 50-esek elején meghurcolt kiváló író, Méliusz Józsefet. Mert el tudtam én fogadni nagypolgárt és akár pártaktivistát is, ha emberségében nem kellett csalatkoznom. De a bolsevik nagypolgár, akit Méliusz alakított — valahogyan nem fért a begyembe. Éppen úgy, mint Bertolt Brecht politikai handabandázása és életvitele közötti ellentét.

Erik intézmény volt. Önmagában. És a személyéhez hozzátartozott Oli, felesége, akit idén temetünk, és hozzátartoztak lányai is.

Mind a három. Ezt a nagybetűs intézményt így, együttvéve, "teljes személyzettel" — ERIK-nek hívták, hívtuk. Azt hiszem, nincs olyan — megfelelő korú, tehát aki ismerhet — hazai magyar író, aki rosszat mondott-mondhatott, vagy mondhatna róla, bár sérteni egy alkalommal eléggé durván megsértette önértékében egyik kollégánk, aki (tartok tőle) az esemény előtt kissé felöntött a garatra. Az egyik írószövetségi konferencia — mindekképp a vezetőségválasztás — előtt összeültünk mi, magyarok, hogy megegyezzünk, kiket jelöljünk a vezetőségbe. Az említett pályatárs (minek nevezném? Ha egyáltalán emlékszik is rá, azóta minden bizonnyal megbánta) azzal kezdte, hogy mindenekelőtt Eriket javasolja, mert Ő a mi Schillerünk. De nem a költőt — hanem a pénzügyminisztert." (Akkoriban tényleg így hívták az NSZK kiváló pénzügyminiszterét.) Erik, aki nem volt különösképpen hiú, azért érzékenynek érzékeny volt. Nagyon rosszul esett neki: évekig emlegette.

Az említett Jar-ügy után a Párt már nem nagyon bízott benne, noha tisztességét nem vonta kétségbe, meg se kérdőjelezte soha, senki. A 70-es évek elején (a 60-as években?) az írószövetség más, román kollégákkal együtt Jugoszláviába küldte volna, valami nemzetközi szimpózium-félre, vagy tapasztalatserére. Eriket a vonatról szedték le az Északi Pályaudvaron a "kékszemű fiúk" — és elvették útlevelét. Ez végképp szíven ütötte.

— Tudod — mondta nekem —, elmegyek a Nagy Házba (a Központi Bizottság épülete) és elnékelem nekik: "Nagyságos uraim kérem, nem tudom ismernek-e még? Könyörgöm, be sokat húztam, valaha réges régen..." Nevetett-nevetett, de fájt neki a dolog. Kaláberezés közben meg-megállt: "Te Fodor úr, engem miért nem engednek Jugoszláviába?" Honnan tudtam volna? De amikor ötödször-hatodszor kérdezte, leborítottam a lapot: "Tudod mit, Erik? Megmondom: én nem engedlek!" "Akkor jó, te." — A válasz megnyugtatta. Legközelebbi könyvét így dedikálta: "Még mindig nem engedsz, te kegyetlen!"

Amikor — 1957 januárjában — barátilag vitatkoztunk az események fölött (akárcsak később Edgár), megdöbbenően kérdezett rám: nem bírom a pártban?! Elmondtam neki, hogy miért nem. (Illyesmiről se előtte, se utána nem beszélünk — nem volt ez közöttünk téma.) Az említett beszélgetés során (hiszen a lakásomon került rá sor) lopta el asztalomról Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című versét.

Számos barátjával — köztük kiváló román pályatársakkal — értelmiségiekkel is — utoljára 1982. január 24- vagy 25-én találkoztunk a lakásán, hamvasztását követően. (Itálról, fálnivalóról, kávéról a magyar követség gondoskodott.) Odaadó, hozzá mindenben méltó hitvese, Oli 19 év múltán követte Oda-átra, ahol a Hold-utcai hajóharang zengése várta.

BÁLINT TIBOR

Kleopátra túje

Már elfáradt, és néhány pillanatig a *Singer* varrógép lábítója sem mozgott, az ő szétágazó ujjai pedig megpihentek a sima, fényes, mehezített selyem, a *taft* anyagán, amelyből estélyi ruha készült Vajnánénak, a bőrgyár könyvelője feleségének. E kis szünetben a fejét oldalt billentve kinézett az utcára, látta, hogy vattába süppedt a világ, és úgy észlelte, a környék nesztelen, mintha a hó az emberi hangokat is kiszűrte volna. Korán esteledett, a villanylámpák körül fehér éjjelilepkék ezrei keringtek, és a varrónő szemlélődés, hallgatóság közben arra gondolt, hogy már napokkal korábban érezte csontjaiban az idő változását, és már biztos volt benne, hogy ezúttal sem lesz fekete karácsony.

Ha álmában nézett volna ki az ablakon, reggel azzal ébredt volna, hogy hosszú tél lesz, szélvész napokkal; de neki az álom is annyi volt, mint a valóság, s a valóság, mint az álom. Miután sietve újra számbavette a künti tájat, ismét dolgozni kezdett, de a varrógép szapora kattogása most is úgy hatott rá, mintha törpék lövöldöznek a háta mögött, és arra sürgetnék, hogy hagyja már abba, elég volt látástól vakulásig hajladozni, hajtani a gépet; ekkor öregesen elmosolyodott, mert a hűgára, Etelkára gondolt, aki mindig azt mondogatja, amelyik rigó korán kel, megesszik a baglyok, és a későn érő alma tovább tart...

De nem így van, bizony nem! Semmit sem szabad halogatni, és ha azt akarja, hogy vele dolgoztassanak, iparkodni kell! Meg aztán nincs gyümölcsözőbb a szegényember tenyerénél, s az becsüli igazán a pénzt, aki nek a körme kopik utána; ami pedig a baglyot illeti, ő életében csak egyszer rémült meg tőle, amikor a kéményre szállva kivilkolni kezdett, jelezve, hogy Ágneske, az ő elsőszülöttje, akinek az ágya fölött virrasztott, meg fog halni, habár ő már ezt is tudta: mert ha a magafajának álmában jajgatni kezdenek a bútorok, ez halált jelent, és sokszor legkedvesebb gyerekének elvesztését...

Bezzeg Etusnak könnyű, neki inára csavarodik a munka, úgy dolgozik, mintha vizet égetnének. Még a petrezselyem zöldjét is egy órán át aprítgatja, és amikor fölemeli a kést, azt hinnéd, kicsiny, zöld hangyaboly púposodik a lapítón. Másként is furcsa teremtes ez az Etus, akit pár hete magához hívott faluról, hogy elpepecseljen körülötte, amíg Marci betegeskedik; a húga szintén a varrást tanulta ki, mint ő, de fintorgott ettől a munkától, és ma is ott a kelengyéje anyaga a menyasszonyládában, ott a sok vászon, selyem, de mi haszna? Még a kiszabott ruhákat sem varrta meg soha, és ő már sokszor gondolt rá, hogy elkunyerálja tőle a kelengyét, ruhácskákat varr belőle a lányunokáinak, s ha megéli, még menyasszonyi ruhát is...

Most, hogy itt van mellette, néha rajta felejteti a tekintetét, és el-elűnődik a sorsán: olyan szegényke, mintha nem is ugyanaz az anya szülte volna mindkettőjüket; se hete, se hava a munkájának — gondolja ilyenkor —,

tempózik, mint a hasadt fazék. Tizenegy évig volt menyasszony, ezalatt hol elrejtette, hol felhúzta a jegygyűrűt ismét, hogy azért az emberek lássák, nem maradt ő pártában, ha eltelték is az évek. Nem csoda hát, hogy miután Gábor, a patkolókovács feleségül vette őt, jobban kedvelte a paripákat, mint a fiatalasszonyt: batyuban hordott nekik friss lóherét, csalamádét, és kockacukrot dugdosott a szájukba, mint a versenylovaknak...

Etus egyszer sem esett teherbe tőle, és a faluban arról pletykáltak, hogy a kakasban van a hiba, mert íme négy testvére közül egynek sincs gyereke, a feleség pedig egyedül érezve magát a lovak mellett, a lakását sem rendezte be, mint más asszonyok; a nagyszoba tele volt limlommal, és ők a konyhában háltak egy széles heverőn; de bármennyire visolygott is Etelka minden más munkától, szeretett főzni, kedvelte az élesztőt, a félig pirított rántást, s különös szokásai közé tartozott, hogy lekaparta és mohón befalta az edény oldalára, aljára kozmált tapadékokat...

Etelke most megérezhette, hogy órála gondolkodik, mert odajött hozzá, és megkérdezte, nem akar-e ebédelni, hiszen ha így folytatja, egy napon lefordul a székről.

Maszelka János: Anyóka

— Nem kérek semmit! — intett ő ingerülten. — Jól tudod, hogy ilyenkor egy falat se megy le a torkomon!

De az ünnepi kalács illatától végül megennyhült:

— Nem bánom, hozz egy szelet kalácsot meg egy csésze tejet, ha már annyira makacs-kodsz!

Elmajszolta a süteményt, aztán a varrógép szélére helyezte kis szalvétát kettőbe hajtva a szájába szórta a morzsát. Mert semmit sem szabad elpocsékolni, hiszen porszemekből is nagy hely lehet; a dőlben kímélt ebéd jó vacsora lesz, és szerencsés ház az, amelyben megavasodik a szalonna, aki pedig nem költekezik, olyan, mintha keresne... Ő a gyermekeit is így oktatta, és egy ízben a háború alatt lehozta a padlásról a meggyújtott korpát, sűrűsítván ismét átszítálta, és a maréknyi lisztből, amit az eresztett, estére puliszkát főzött...

Ezúttal azonban, alighogy lenyelte a ka-

lács morzsáját, érezte, valami megakad a torkán; kortyintott a tejből, újra nyelt egy nagyot, és akkor megdöbbenve tapasztalta, hogy a szalvétán gombostű lehetett, annak a szúrásától kezd elzsibbadni még a nyelve is, és az erőlködéstől csak még mélyebbre fúródik a húsába. Szédült lett és zavarodott; belekotort ujjával a torkába, de hiába: csak a nyála fröccsent a blúz gallérjára, s a szeme meredt ki ijedten. Már lélegezni sem mert, kihevült, izzadni kezdett, s közben tehetetlenül tátogott; valahonnan a szomszédból áthallatszott a rádióban fölzengő gyermek-kórus hangja:

Csendes éj, szentéges éj...

Igen, igen, mindennek nyugta mély — gondolta —, csak az ő lelke hanykolódik, és nem tudja, mi lesz a verítékező rémületnek a vége; de egy idő után mégis hajtani kezdte a gépet, és az öltések meredtek, tört folytatni kell a munkát, folytatni, bármi történik is!... Nem a haláltól rettegett, hanem attól, hogy telik az idő, hiszen ő egy hétig is elpepecsel az ilyen kényes rendeléssel, és a tetejében este utána jön Csanád kocsiával, hogy felvigye magukhoz, s szokás szerint az ő jelenlétében gyűjtsák meg a gyertyákat...

Nincs fenn más, csak a szent szülepár...

Meg én leszek fenn, ha megérem az éjszakát, de a szívemben akkor sem lesz öröm, sőt a májam is elfordul bennem a fájdalmas vergődéstől! — szipogta hangtalanul, és e percben úgy képzelte el, hogy a gombostű egy parányi lény, egy kiszabott büntetés villogó alakja, aki gúnyolódva ide-oda billen, és fölényesen illegeti magát, mert ő megszegte a Tízparancsolatot, és nem szentelte meg az ünnepnek szombatját, hanem érdekből hajtotta a gépet, hogy legyen mivel hivalkodnia Vajnáné nagyságosasszonynak újkor, legyen miben vidáman pezsgőznie...

Az örökös hajszoltságból és kényszerűségből eredő baleset most egyszerre lázadásá lobbant fel benne, mert eszébe idézte, hogy az úrinő, akiért most vétezik, egy alkalommal kigúnyolta őt, úgy, hogy napokig sírva, dologtalanul kószált a lakásban, mint a ketrecében vergődő állat, jóllehet már előre megsejtette, mi fog következni; hiszen álmában haj helyett cérna nőtt ki a fejéből, orrából, szeméből, jelezvén a közelgő bánatot, amely fellepként borul majd a szívére, mert munkájában megszegyenítik és a becsületébe taposnak...

És annál csúfosabb volt az ő megaláztatása, mivel mindig igyekezett Vajnáné kedvében járni, és ruhái kiszabása előtt lopva térképet készített a hátáról, amely itt besüppedt, ott kipúposodott, a gerince mentén pedig két sáv sötétlett, s neki tenyérynél felületeken kellett kiszámítania a hátsóréz hegy- és vízrajzát. Történt pedig, hogy a hölgy barátnője kölcsönkérte tőle egyik alkalmi ruháját, de miután fölpróbálta, sietve vissza is vitte azzal, hogy egyik helyen csüng, a másikon feszül rajta, noha mindenki elismeri, hogy neki csinos alakja van. E szemrehányás után a könyvelő felesége dűltan rohant hozzá a ruhával, és kifakadt, mint egy kofa:

— Csalódtam magában, Juliska!... Mindig elégedett voltam a munkájával, de most belátom, maga is megöregedett!... Nem elég, hogy a ruhát elszabta, még szégyent is hozott rám a barátnőm előtt!... Igazán felháborító!

>>>>> folytatás a 6. oldalon

>>>> folytatás az 5. oldalról

Becsapta az ajtót és elrohant, ő pedig úgy érezte, elsötétül előtte a világ, vége az életnek. Vagy talán még kellett volna vallania, hogy mindig ő nagysága girbegurba alkata szerint szabta ki a rendelt ruhákat, és kétszer annyit kínlódott azokkal, mint a másokéval? Ezek után bizonyára dicséret illetné őt, nem gyalázkodás ennyi hűség és pontos munka számbavétele végén!

Egy hónap múlva Vajnáné visszatért, leült és rágyújtott:

— Meg kell követnem magát, Juliska! — fújta sápadtan a füstöt. — Képzeld, a napokban benyitott a férjem a fürdőszobába, s mert volt benne vagy két pohár küküllői, röhögve azt mondta a pimasz: "Ne haragudj, szívi, de ahogy elnézem, olyan a hátad, mint kidőlt háznak bedőlt oldala: kár volt hát belerúgnod kedvelt varrónőd önértetébe"... Mondja, kedves, meg tud bocsájtani?... Hiszen magának olyan jószágos kék szeme, és varázslatos keze van, hogy meg kell pusziynom...

Felállt és a varrógép felé lépdelt, ő pedig ijedten hátrahúzódott a széken, miközben úgy érezte, arca lángol Vajnáné megalázkodásától. Nem is tudta, mit válaszoljon.

— A jó szó még az ellenséget is megbékíti! — mondta végül remegő hangon, mosolyogva.

A történet sokmindent jóvátevő végéhez érve kissé megenyhült, de hiába igyekezett csukott szájjal lélegezni, mert képzeletében a csillogó-villogó gonosz megint riszálni kezdte magát és számarfület mutatott neki, jelezve, hogy a kezében van, bármit tehet vele, ha mindenképpen szabadulni óhajt tőle, és nem viselkedik türelmesen. Lassan annyira beleélte magát kiszolgáltatottságába, hogy már élő személyként szólt a torkában rejtőző merénylethöz:

"Hátt akkor öl meg, te gombostű, de előtte adj haladékok, hogy folytathassam a munkát... Vagy neked nincs szíved, nem tudsz irgalmas lenni...?"

Kicsiny betlehemből megzendült az ének...

Mikor ismét kipillantott az ablakon, már nemcsak pilinkélt, hanem sűrűn hullott a hó, és a húsába szűrő fájdalom új emlékeket tépett fel benne, mintha búcsúzna az életől, s az utolsó percekben mindent számba akarna venni. Istenem, hogy telnek az évek!... Talán meg se ismerné már a tájat, ott a tündöklő Cibles alatt, ahol folyóvá érik a patak... Neki a szülőföld a máramarosi tájban hivalkodó Sátorhegy és a havas domboldal, ahol sikongva csiszonzkáltak és hógolyóztak a többi gyerekekkel, és beszívták az égből jövő friss illatokat, amelyekhez fogható azóta sincs számára; a szülőföld a pirostornyú református templom, az ő temploma, és mellette az országházszló; a szülőföld magyar és örménymagyar iparosmesterek *Vándorkönyve*, a céhgyűri és számtalan *könyvborító*, amelyekben ősei a leveleket, iratokat őrizték; a szülőföld: a "csűröskert", a mézeskalács ház, amelynek tornácát nem taposhatták idegenek és nem szedhették le a puha, édes almát, mert ő, miután Kolozsvárra költöztek a férjével, Mátyó Mártonnal, varrásból kifizette a testvéreket, hogy legyen hova azután is hazamenni...

Néha úgy tűnik számára, hogy csak a tegnapi volt az iskolai évszám is, amikor a padok lapjait elborították a virágok, s még az izgalomtól kihevült anyák lehelete is rózsas-

illatot árasztott, a tanító néni pedig belecsípett az ő arcába, és ajkát kedvesen csücsörítve azt mondta: "Te kis safarina! Igazán illik hozzád a Telekes név, mert az aranyos kis keziddel meg a fürge eszeddel sokra viheted!"

És mindezeket felidézve, hogy ne gondoljon a jelenlétét szüntelen jelző gombostűre, századszor is kihúzta a varrógép jobb oldali kis fiókját, hogy elővegye és olvasni kezdje az értesítőjét: ALLAMI ELEMÍ NÉPKÖZTUDOMÁNYI KÖNYVECSKE *Telekes Juliska tanulól részére. Kiadta a m.kir. Vallás és Köznevelésiügyi miniszter, 1910. Bolti ára 10 fillér.* A bizonyítvány hátlapján szükséges tudnivalókkal tarisznyálták fel az életbe sodródó gyerekeket: "A tudóvész hazánkban 70.000 embert visz el évente... A rettentő betegség legfőbb ellenszere a tisztaság... De nemcsak arcunkat és testünket kell tisztán tartani, hanem ruhánkat és lakásunkat is... Másrészt különösen kerülni kell a szeszes italokat... A dohány és a szeszes ital, kivált a pálinka oly erős méreg, hogy a felnőtt embernek is megárt, a gyermeket pedig idő előtt sírba viszi..."

E tanácsokat annyira a szívére vette, hogy odahaza védőruhácskákat horgolt a kilincsekre, télen is nyitogatta az ablakokat, hiába zsémbelt az édesanyja, amiért azt a kevés meleget is kiengedi, ami meggyűlt a lakásban. Mikor tizenöt évesen zsebében volt a munkakönyv, a felszabadult lányok búcsúztatására kis ünnepséget rendeztek a varrodában nőiszeszéllyel és narancslikőrrel; Juliskának már egy pohárka italtól oly jókedve lett, hogy szeretne volna sorra magához ölelni és megcsókolni a lányokat, mire azonban az utcán kijózanodott, már erősen restelni kezdte magát, és megfogadta magában, hogy többé nem vesz a szájába szeszesitalt...

Szégyene az értesítő intelmétől lángolt fel az arcán, nem maga miatt, hanem attól, ami később sem hagyott számára sok vidám percet. Amikor más lányoknak vihancolt a lelkük a fiatalságtól, udvaroltattak maguknak, keresték és meg is találták az örömeiket mindenben, ő szorongva gondolt arra, akit mindenkinél jobban szeretett, s aki mégis annyi fájdalmat okozott neki az italozása miatt... Különösen a vásári napokban szomorodott el, amikor vándorkomédiások érkeztek Laposra, s neki is örvendeznie kellett volna; hiszen az iskolateremben összetakoltak egy kis színpadot, s mert kevesen voltak a szerepekre, előadás közben sietve, huncutul át-átöltöztek; de a közönség így is könnyezve tombolt, mert magyar szavakat hallott magyar színpadról:

Neked, Jézus, óh, mit adjak

Hogy mást mindent megtagadjak?

Odaátrol még mindig átzengtek a karácsonyi énekek, és ő most eltűnődött: ugyan mit tagadhat meg magától, hiszen a gyötrelméből két más ember sorsa is kitelnék? Mindig robotolt, és sosem magáért, hanem a családjáért és a bizonytalan jövő miatt: sosem felejté el, hogy egy ízben Kleopátra tujéről olvasott a *Tolnai világújságban*; előbb azt hitte, valóságos túról lesz szó, amelyet akkoriban fedeztek fel, és kiderül, hogy a szépségesen szép királynő is öltött néhányat apja palástján, mielőtt még bakfis korában trónra lépett; aztán megpillantotta a színes képen az égbenyúló márvány obeliszket, és rájött, hogy az egyiptomiak ezt nevezik Kleopátra tujának. E felfedezés után ő a saját *Singer* varrógépét

is csak úgy emlegette, s valahányszor felállt a családi asztaltól, fáradt sóhajjal mondta: Megyek vissza Kleopátra tujéhez!...

Ismét az értesítő fölé hajolt, és tovább olvasta az intelmeket: *A szeszes ital drága még annak is, aki mértéktelenül issza, hát a szegényember fazakából hány jó falatot vesz ki: miatta sok család szűköss napokat lát...* Ők nyolcan voltak testvérek, de édesapja korán rákapott az italra, és egész életében viaskodott vele. Még az ördög is elszabadul néha a láncáról — vigasztalták eleinte a feleségét, de Telepes Árpád noha okos, olvasott, szeretere méltó ember volt, nem tudott parancsolni magának: sokszor éjszaka virradt meg neki, kalap alatt hált, és számára semmi sem volt drágább a muzsikaszónál, ahogy a faluban mondogatták...

Nemcsak örökös mámorban élt, de örökös bűntudatban, fogadkozásban is. Első gyermekük születésekor ezt jegyezte be a *Vándorkönyvbe*: *Mától, 1903 januárjától jövő januárig semmiféle szeszes italt nem iszom...*, utána aztán következtek a többi fogadalmak, és négy év múltán egyik erekléként tisztelt irat hátlapján ez áll: *Mindenható atyám, itt az én halott édesanyám keresztlevelén óhajtom feljegyezni, hogy tegnap voltam utoljára részeg, és szeszes italt többé nem iszom...*, másnap azonban, erős lévén a kísértés, kiskaput nyitott magának, és még hozzáírta: *amíg meg nem kóvandom...*

A sok fogadkozás után aztán eljött 1914 augusztus elseje, az általános mozgósítás napja, és a sokgyermekes apának is be kellett vonulnia, noha fiatal korára már zilált, megtört ember tekintetével fordult a világ felé. A világ a hónap végére szinte sötétbe borult, mert napfogyatkozás volt, Isten baljós előjeleként; ez a nap is úgy marad meg az emlékezetében, hogy akkor vastag, rozsdavörösen izzó pára lebegett Lápos fölött, és ebben a másvilági környezetben furcsa emberek mozogtak a háborút éltetve, fölbokrértázottan, zokogó, búcsúzó szülők, feleségek, lányok között, és Telekes Árpád is elment velük, a számára legdrágább ember, s karcskájával, amellyel átfogta édesapja nyakát, még sokáig érezte annak melegét, még sokáig várta, hogy hazajöjjön a *hegyoldalból*, megdicsérje jó tanulását, és tárogatójának édesbús hangja ismét ott szálljon az esti táj fölött... A varázsfuvola azonban örökre elnémult, mert Telekes Árpád is odvaveszett, itthagya 32 éves feleségét és gyermekeit...

A varrónő most a falórára pillantva elémúlt, hogy ily késő van, és ettől az emlékei is fölgyorsultak. Trianon után hiába volt a biztató, marasztaló szó, mindenki a városok felé vette útját vagy világgá ment. Még a híres fúvószenekar is szétszóródott, és a kecskelábú kocsmái asztalnál szunyókáló nagyszakállú pópa eltűnődhetett az idők változásán a meszely csigere mellett; hiszen román hegyilakók költöztek a falura, elfoglalták az üres házakat, mint tovaszállt fecskék fészkeit a verebek, és később a zsidók deportálása miatt is meggyérült a magyar beszéd Magyarlapon; a református temetőben ledöntötték a Bárdyak, Tecsyekek sírmlékét, hogy a súlyos márványtömbökkel új történelmet sajátoljanak ki a letagadott múltból...

Jézus, engedd hozzád mennem,

Éljek benned, te énbennem...

De a karácsonyi áhítat hangulatában is tovább kattogott a varrógép, és a gombostű

mintha ennek ütemére hajladozott volna kárörvendőn, tudatván, hogy aminek el kell jönnie, úgyis eljő, hiába vergődik ellene a meggyötört, mert a kereszt cipelésének a vége a megfeszítés, és a varrónő képekre bontva sietősebben vetítette maga elé a históriáját; olyan volt ez, mint a *kálvária útja* a *Koponyák hegye felé*: huszonhétben ők is elköltöztek az ősi faluból a férjével, Mányó Mártonnal, aki annak idején tizennyolcévesen önként jelentkezett a frontra, mert nem akart cipész lenni; megjárta Doberdót, Isonzót, és többször kitüntette magát vitézségével. Előbb Aranyosgyéresre jöttek első gyermekükkel, Ágneskével, aki másfél éves korában meghalt; sok fájdalma mellett ennek büntudatát is magára vette, mert nem lett volna szabad kanyarós állapotában megfürösztetnie. Ölükben vitték ki az apró koporsót a temetőbe, hogy a komor gyászokcsi és a lovak patáinak csattogása, meg a sok erőszakolt részvétkívánság ne súlyosbítsa tovább gyászukat; olykor megálltak és sóhajtván megérintették ajkukkal a gyanta- és festékilátú deszkákat. E csapás után nem vágyott gyerekekre, és jódott fecskendezett fel magába, így aztán nyolc évig meddő maradt, és még az sem volt elégtétel számára, hogy utána megszülte Csanádot; csak akkor mosolyodott el boldogan, amikor a pici Julika, akinek tömött, fekete haja volt, mint egy kócbabának, fölsírt a mőzeskosárban...

Ekkor már Kolozsváron laktak: Marci a bőrszabászat mestere lett a *Dermatában*, és szolgálati lakást kapott. Gyéresen csak a kicsiny, elárvult hant maradt, ilyenkor azon-

lábbelit a *Dermatától* a gyerekeinek, s míg a kisfiú hazérkezett, a facsónakocskák úgy megteltek vérrel, hogy Marci dühében fölaperítette azokat; a háborúból pedig arra emlékszik mindmáig élesen, hogy felborult lőszerkocsi heverték az iparvágányok mentén, a bőrgyár környékén, és Csanád valamelyik napon kisápadva, elkékült ajakkal szaladt haza az utolsó óráról, mert az egyik rövidlátó, szemüveges tanuló addig piszkálta az aknagyutacsot, hogy az fölrobbant, és ujjbegyei a tanító feje fölé a táblára tapadtak, egy pillanatig talán még vergődtek is, akár a véres békacombok — magyarázta; miközben a kölyök beszámolt erről, egész testében remegett, majd összehányta magát...

Még magyar csendőrök járőröztek az utcán, noha Torda felől a feleki tetőről ágyúzták a völgyben fekvő várost, és Marci a zsebében rejtette a vitézségi érmet — amelyet magyar világban kapott —, hogy szükség esetén fölmutathassa igazolványként, de a kitüntetés véletlenül akkor is nála volt, amikor hazafelé jövet már orosz katonák motozták meg; de inkább csak fegyvert, kézigránát kerestek, így hát elengedték...

Néhány nap múlva azonban talán ugyanazok jelentek meg a család lakásán Pokola Lajos talpgyári mester vezetésével, akiről már rég azt suttogták, hogy kommunista, és ha eljön az ideje, mindenért bosszút fog állni. Mikor a két katona vele együtt berontott, Marci féligborotváltan jött elő a fürdőszobából, de a mester mindjárt rákiáltott:

— Ne szépítkezzék, vitéz Mányó Márton, ne szépítkezzék!... Úgyis hamar kinő a szakálla a dologházban, és kedvére hősködhettek, mikor majd kitereljük budít kotorni, romokat eltakarítani...

Széttekintett, utána azt mondta:

— Szedje a cókmókját az egész család, mert a szolgálati lakás a becsületes kommunistákat illeti meg!...

Egyik katona, aki denaturált szesz szagát lehelte, s az ajka föl volt hasadva valami részeg dulakodástól, megértette, miről lehet szó, mert lekapta géppisztolyát a válláról, és a fegyver csövét a fogoly hátgerincéhez szorította:

— Pásli! - intett rekedtes hangon. — Lódulj az anyádba!

Mikor Mamus, Telekes Juliska anyai bárátnője, ez a gyermektelen, melegsívű özvegy megtudta, hogy földönfutóvá lettek, az

apát pedig elhurcolták az oroszok, magához vette őket, és a sírdogáló gyerekeket simogatta, vigasztalta:

— Ne féljete, aranyoskák, Mamus nem hagy benneteket fedél nélkül, még ha a dicső főlzsabadítók kilakoltattak is!

És ott húzódtak meg nála, amíg a mostani kis családi fészekbe be nem költözhettek, de a kálváriájuk később sem ért véget. A vitézségi érem ezüstje föl-főlizzott azok előtt, akiknek a kezében volt a sorsuk, és el akarták zárni a két gyerek érvényesülésének útját. Csanád természetkutató szeretett volna lenni, békát, kígyót hozott haza, megsimogatta még a csapdába fogott egér kicsüngő farkát is, de az olyanok fiainak csak a mezőgazdasági főiskolán vagy a teológián volt hely, s ő az előbbi választotta: Julika azonban édesapja elszántságát örökölte, és pimaszul beült a Bolyai Egyetem nyelv- és irodalomszakos gólyái közé, de még föl is csattant, amikor az előadók megkérdezték, mit keres az osztályban: "Az alkotmány mindenkinek biztosítja a jogot a tanuláshoz, és én sikeresen felvételiztem!" — felelte arcátlanul, aztán megvonta a vállát: "Hiába dobnak tehát ki az ajtón, úgyis bemászok az ablakon!" A tanárok meghökkenek ennyi macacsság láttán, s mert a káderezést nem ők végezték, végül hagyták, hogy ott ragadjon, és bevezették az osztálynaplóba. Ezekben a napokban Marci könnyezve, sápadtan járkált a ház körül, már-már belebeteggett abba, hogy ő gáncsolta el a gyerekeket a továbbtanulásban, s emiatt emésztette magát éjjel, nappal. Néha meg lehetett lesni, amint ott ül valamelyik szoba sarkában, s nézi, nézegeti hosszan a tenyerére fektetett kisézüstöt, közben mintha ezen tűnődne: "Érdemes volt-e sárban, vérben kúszva-csúszva meglepni az ellenséget, golyózáporban elvágni a drótkadályokat, párviadalban ledölni a taljánt?...". Mindahányszor azonban rábólintott saját mélézatára, mint aki arra gondol, hogy akkor ő csak úgy cselekedett, ahogy cselekednie kellett, még ha nem parancsra tette is...

Eddig ért el Telepes Juliska a visszaemlékezésben kálváriás útján, mikor a kapunál csengettek. "Megjött Csanád!" — nyilallott belé, és érezte, hogy egész teste megdermed a hidegtől, ami gyorsan húzódik le a melléből a lábaiba; de még rosszabb is történt, mert amikor ijedtében nagyot nyelt, már őhat szúrást is érzett a torkában, és magában felkiáltott: "Megszaporodtatok, barátom?!... Egyszerre akarjátok megtámadni a szívemet és az agyamat, hogy sötétbe borítsátok előttem a hófehér karácsonyt?!... És el akarjátok rontani a gyerekek örömét is?!... Nem, azért sem hagyom magam!... Még akkor sem, ha Kleopátra tőjével akarnátok átdöfni!..."

Ekkor hatalmas indulat és elhatározás lobbant benne: felkapta a mágnespatkót, ujjai görcsösen ráfonódtak, lenyomta a vasat a torkába; aztán kirántotta és dühös kárörömmel nézte a piros nyirkosságba dermedt gombostűt. Etus csoszogott ki a kapuba apró sünléptekkel, s mire Csanád belépett, ő már diadalmasan fölegyenesedett; két páratól befutott szeme mosolygott, de szájából bőségesen ömlött a vér.

— Mi történt, anya drága?! — ugrott oda rémülten a fia; de ő még mindig mosolygott, és azt mondta. — Életveszélyben voltam, Csanád, de segítettetek magamon, és Isten is megsegített!...

Maszelka János: Tájkép

ban, mint most is, föl-főlizzik előtte kékes fényben annak a csöppségnek minden porcikája, mint a szaloncukrok a fenyőfa ágain, és belémar a fájdalom: mert elhagyta őt, igenis magára hagyta, pedig ködben, homályban tapogatva, vagy akár térden csúszva is meg kellett volna keresnie a sírját, hogy legalább egy szál virágot tegyen az elomlott rögökre; de halogatta a látogatást, mert mindig csak a munka és a munka volt a fontos, mikor pedig Erdély visszatért, az aranyosgyéresi rész a románokhoz esett, és a határon nem lehetett átmenni...

Bécsi döntés, háború... A honvédek vírágszönyegen vonultak be a városszéli *Ursus* sörgyártól a Mátyás szoborig... Később kenyérjegy, lóhús és facipő... Csanád is kedvet kapott egy ilyen "hollandi papucsra", egy ízben be is lépett az iskolai kérelmezők sorába, noha az édesapja hozott minden évben

SERÉNY MÚMIA 200

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince 2002

BORSODI L. LÁSZLÓ

Ha

kígyó szisszen
gyík ha surran
ott lehetnek álmaidban

szalma zizzen
patak csobban
elalélhatsz karjaimban

ott fenn itt lenn
lennénk voltan
halhatatlan hallgatásban

Együtt

hogy mennyit nőtt ma a kaktusz
én nem tudom
hogy most mire gondolsz
azt sem

őledben a két kezed.
kinézek az ablakon:
a fákra eső csorog

Akkor

Mert akkorra arcom
rezzenéstelen lesz,
kőhideg, kopár.

Mert akkorra a minden
csend lesz, és csend a mind,
és sivár.

Közös

hó borítja az utat
mégis elindulok
kenyérrel és hallal vársz
nézzük majd a tévét
(mi jöhet még elmarad)

Labirintus

szüzi parázsfoltok
és hamvadó ligetek
között
névtelenül
mezítelenül
az éjben

Át

Azt mondja: legalább holnap!
Azt mondhatja: talán várjunk!
Végül: eldöntetlen marad.

Napnyugtára átváltozik.

Határok

ahol a fény
bontani
kezd
szirmait

*

dróton függő ruhák:
megtisztult jelmezek
a téli udvarban

*

falak figyelése
szőnyeg simulása
elcsöppögő percek

Mérleg

a
mozdulat
számít

a
többi
nem mérhető

Ébredés

megcsillan
a reggel
a hűvös
köveken
elgurul
szét
p
e
r
e
g
szegeken
lépkedek

Teremtések

I.
azt mondom:
ablak —
átlátok
rajtad

II.
azt mondom:
tükör —
láthatod
magad

III.
azt mondom:
te vagy —
és falak
falak

MERÉNYI KRISZTIÁN

Uram

Uram, Ön biztos a lordok
házából való, hiszen a
nyugalma irigylésre méltó.
Miért fekszik itt az éj-
szakában egy ilyen jóképű
úrfi? Még felfázik szegény-
kém. Sokan követnék ezt a
hanyag eleganciát: a nap-
szakhoz képest higgadt
modor, kitűrt ing, flegmán
álmos tekintet, félrecsú-
szott nyakkendő és kezeinek
az a nemtörődöm tartása.
Ön arisztokrata, vagy herceg
talán, meri ha a látszat
nem csal, e viselkedés-mű-
vészet pezseg az egész lény-
ében, sőt nem csak ott, hisz
most látom, hogy kezd ki-
rajzolódni az aurája, de
miért sápadt el, Uram?

Otthon

Tea forr a
sparherten,
kenyeret
esznek a
cicák.
Sül héjában
a krumpli,
vacsorát
készít
mamám.
Egy pók
hálót fon
a rojton,
halványan
pislog a
lámpa.
A kertben
már a csend
megágyazott
magának.

Forradalom

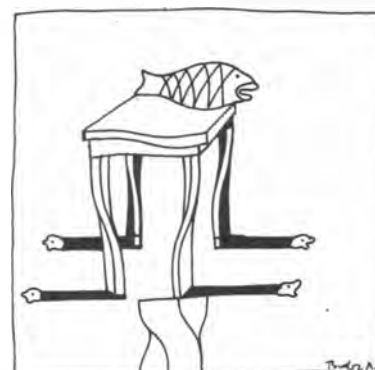
Hangjuk érces, akár
a trombitahangú
madáré, mely makacsul
belevádja karmát a
korhadó fába, s úgy
hfoja fiókáit.
Zúg az orkán,
forgószél kapja fel
a népet, mely az
úton ténfereg, mint
itatáskor megkergült
birkacsorda.

Kék szemek

Kalandoznak a
végtelenben,
ahol álom
mozgatja
gyöngé kezével.
Rubin sugár
itatja őket.

Félelem

Mint a szilaj
héja amikor dohos
kőbörtönbe vetik,
és nem látva az
eget, rikoltozva
vágódik a
falnak.

Bodor Anikó grafikái

PAPP P. TIBOR

Még néhány pillanat... (A Tisza, ha házhoz jön.)

Utasi Csillának

Ahogy kinyitottam a szemem, el is tűnt a látomás, akár egy múlt rosszullet. Csak valami kesernyész szájíz maradt utána, és némi szomorúság, amikor eszembe jutott, hogy annak a tengernek a hullámai még ma is, ebben a pillanatban is ugyanazokat a köveket koptatják, melyeken annak idején én is ültem, kezemben a hideg sörrel, és a sehogyan sem múlt napokat számoltam, sőt azok a sziklák már égették azóta állnak a helyükön, és állni fognak majd akkor is, amikor már nem lesz senki, aki emlékezzen rájuk, és hogy e mérhetetlen idő mellett mily nevetséges és jelentéktelen az az én egyetlenegy icurka-picurka pillanatom, amelyet akkor, számomra oly régen, egy hajókorlátnak dőlve elloptam a tengerből, és amelyet azóta is magamban hordok.

Hász Róbert: *Diogenész kertje.*
Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1997. xx.
Ha bántom is, nekem fáj.
Egy környezetvédelmi Tisza-plakát
parafrázisa.

A környezet iránti vonzalom, az élőhelyhez való kötődés önmagában még nem érdem, legfeljebb csak állapot. Fiatalabb koromban soha nem értettem a tiszavidéki nemzedéktársaim lokálpatriotizmusát, s a falumon át kanyargó nagyobb patak se volt a számomra több, mint közlekedési akadály, minek "jóvoltából" nagy vargabetűket volt kénytelen tenni az ember, hogy eljuthasson az egyik ponttól a másikig. Most, hogy én is immár igazi folyómelléki lakosnak tudhatom magam, illetet volna megváltoznia az élővízhez való viszonyulásomnak. Sajnos kénytelen vagyok bevallani, hogy ez nem egészen történt meg. Az én Tisza-tájélményem nem abban az értelemben lett mindennapjaim szervező elemévé, ahogy azt a magukat őstiszainak tudható polgártársaim elvárhatnák. Csak akkor tűnik fel a számomra, ha — kóborlásaim során — neki megyek.

Úgy véltem, a kidolgozottabb Tisza-tudattal rendelkező értelmiségiek mindennapjai se nagyon térhetnek el az enyéimtől. Akkor meg honnan ez a érz./telmezésbeli különbség? Az egyik, tiszai korszakot is maga mögött tudó költőnk révén úgy vagyunk értesülve (:szocializálva), hogy minket az különböztet(ett) meg az egyetemes magyar irodalom többi ágensétől, hogy van, illetve hát volt tengerünk. Ami persze így önmagában 'költői túlzás', s nem diferencia specifika, hisz a romániai magyar, de szovjetunióból-időközben ukránaiává avanzsált magyar íróktársaknak is, nem-hogy csak volt, de a dolgok mai állása szerint, a továbbiakban is lesz — pro forma — tengere. Számunkra pedig még a de jure létező maradék partszakasz útlevél nélküli elérhetősége is kérdéses. Az élővíz birtoklása tehát poétikai kategóriává csak az alkotók és/vagy értelmezők metaforizálási hajlamainak függvényében válik irodalomformáló ténnyé. Valahogy így van ez a Tiszával is.

Mert mire 'használtatik' a közvetlen

környezetünk részét képező Tisza, s milyen jelentőséggel bír(t) számunkra (egy-kor) a TENGER? Nos, bár az utóbbi értelmezését illetően már áll némi közmegnyilvánulói (diszkurzív) múlt a hátam mögött, mégis — márcsak a tárgynál való lehorgonyzás okán is — az előbbi felvázolásával kezdeném: a Tisza jelenlegi állapotában, két aspektusát is görcső alá véve, a tiszamellékiek kényelmének 'szolgáltatában' vált(oztatott) azzá, ami. A városokon belül betonnal borított gátóriások szűk meder közé szorított kommunális szennyvízelvezetésre degradált (abjektíválódott) folyó szőkecséje értünk, mindennapjaink zökkenőmentes leveleznyelhetőségének oltárán áldoztatott fel. Ezt nem árt végiggondolni, mielőtt megkísérelnék át/felesztétizálni a Tisza életünkben betöltött szerepét.

A tengerrel ugyanis már egyszer megjártuk. Az esztétizálás révén, Tolnait követve — bár nem lenne ildomos a felelősséget így utólag a költői vízió megálmodójára áthárítanunk — a honi magyar irodalmi köztudat idealizált jugoszlavizmus-értelmezése túl nagyot látszott markolni az önintegrálódás lehetőségének medréből, hogy aztán a kilencvenes évekre azon kapja magát, hogy ujjai közül az ideológiai árapály és/vagy a napipolitikai hullámverés szinte mindent ki/el tudott mosni. Az a másik, tengerére ugyan kevésbé büszke kisebbségi magyar irodalmi közélet, amely a gyöngy és homok metaforapárost izzadta volt ki magából, itt óhatatlanul előrukkolna a számonkéréssel, hogy mégis miből mennyi maradt? Erre már csak azért sem igazán lehet válaszolni, mivel az ezred végére/-előre a globalizáció eredményeként nálunk is a piacot uralni képes, relativizációs diskurzushálókla történő halászat immár nehezen tesz különbséget a kettő között. Halásza válogatja, hogy kinek miként olvasódik a fogás.

A tenger iránti nosztalgiánk, ma a tengervesztettség állapotában is inkább látszik diskurzusformáló tényezőnek, mint a

létező folyóink iránti viszonyaink időszerrű definiálásának kényszere. Ha van is ilyen kísérlet, az többnyire a saját faunájának megfelelő karriert fut be, s bizonyul tiszavirág-életűnek. Az integrálódás és az önmeghatározás metaforavilágának barakcsolására azonban immár teljes szájalási szabadsággal az azt eredendően is elvégezni illetékes társadalmi alrendszer, a politikai diskurzustér mulatja mostanság az időt. Számunkra legfeljebb akkor adatik lehetőség a fel/megszólalásra, ha valamelyik politikai cselekvő az esztétikum terrénjáról is meg kívánja támogat(tat)ni önlegitimációs szóvirágcsokrát. Egyébként csak tátoghatunk, mint a part-ra/gátra vetődött hal.

Nos, ilyen társadalmi keretfeltételekre számíton az, aki továbbra is el szeretné Tiszásítani az eltengeredettség állapotát rosszul megélt közírásunkat. A Tisza meg közben évről évre megkísérli visszahódítani a tőle elrabolt (ár)teret. Az ökológiai és az ökonomiai közgondolkodás folyamatos összecsapásából az esztétikum még csak kivonhatja magát, de a mindennapok lassan hömpölygő folyamának milyenségét illetően egyáltalán nem mindegy, hogy melyik fog győzedelmeskedni. A táj és a lélek ma egyaránt rehabilitációs programért kiált, de félső, hogy egyik sem fog prioritásként szerepelni a demokratizálódással kacérkodó közéletünk sürgősségi listáján.

Valamikor lakóhelyem patakocskájának azonban kétségtelenül jót tett az elmúlt tíz esztendő. Ipari termelés híján vissza látszott térni belé az élet. Félső azonban, hogy az európai integrációt kellően messzi távlatba sejtető, de konszenzuális minimumként tételezhető kollektív álmunk részleges megvalósulása újabb táj-és folyórombolásokat is maga előtt fog görgetni, s költő legyen a talpán, aki ezeket az ellentmondásos, széttartó folyamatokat egy közös metaforizált vízióban lesz képes megjeleníteni.

A hazátlanság — hisz a tengervesztettség mellett jómagam éveken át a haza-vesztettség állapotát is el kellett hogy nyögjem — éveiben volt alkalmam néhány pillanatot, pontosabban hat teljes órát a Koperi-öbölben töltenem — csak azért nem többet, mert rohantam vissza a köztársaságból országos fővárossá előlépett Ljubljanába, hogy este én is élvezhessem a globalizálódás immár cseppet sem új vívmányát, az EB döntő élő közvetítését. Az a hat óra azonban szinte semmiben sem emlékeztetett az idők során bennem is eltolniaiódott tenger-élményre. Jónak, jó volt, de nem az igazi. Hogy a Tisza képes lesz-e honi mitológiánk tárházában a tenger helyébe lépni, az csak rajtunk, értelmiségieken áll. Én mindenesetre nem vagyok túlzottan optimista. De csak a (majdnem) lehetetlen megkísértése kecsgett az irodalmi hallhatatlansággal.

Pongrácz Antónia: Ballada

KUDELÁSZ NÓBEL

Márton, az atka

A villa T.-től ötven kilométerre, egy kis öbölben állt, ablakában derült nyári éjeleken látni lehetett a csendben elsuhanó halászhajók fényeit, néha pedig még a szemközti parton álló világítótoronyok fénye is megcsillant a hideg üvegen. Augusztusi alkonyatokon, amikor a Nap ferde szögben a tengerre szórta sugarait, néhány nyaláb benyúlt a villa alatti öböl mélyére, és az ablakon ilyenkor fordított szögben is elmosódottan korallok lebegtek, és anemónák integettek az elhaladó halászbárkák csendes, babonás utasai felé. Távolról úgy tűnt, hogy foszló, vízi virágokkal televarrt ruhát viselő fiatalasszony integet, lassan, akinek mozdulatait inkább a megszokás, mint a szabadulás reménye diktálja.

Ebben a házban már jó ideje nem lakott senki sem. Ajtaját-ablakát pontosan tizenkilenc hónappal azelőtt zárták be utoljára, a villa tulajdonosának halálát követően, akinek gyors és rejtélyes távozása miatt a környékbeli halászokhoz hasonlóan babonás örökösök nem tartottak igényt az ingatlan belakására. A villa alatti sziklafalból ráadásul jókora darab kihasadt, félhold alakú mélyedést hagyva maga után. Valahány érdeklődő járt erre, meglátván a tátongó rést, azonnal lemondott a villa megvásárlásáról. A pergamenarcú halászok így, valahányszor a villa ablakában derengő, lassú ritmusban integető fiatal nőre tekintettek, mindig a halálra gondoltak és megborzongva fordították félre a fejüket.

Pedig a hideg és csaloa ábrákat tükröző ablak mögött igencsak folyt az élet. Az ujjnyi vastag porral fedett bútorokat és egyéb berendezési tárgyakat — melyeket senki sem mozdított el néhány hónap híján két éve —, a legkisebb szerves élőlényfajta egyike, a poratkák virágzó társadalma vette birtokba. Fénykoruk már akkor elkezdődött, amikor a villában még laktak, de annak bezárása után teljesedett ki igazán. A törlőrongytól és porszívótól mentes környezetben háborítatlanul szaporodhattak, civilizációjuk gyors virágzásnak indult. Az emberi elme egyeduralmának biztos tudatában nem is gondolta, hogy mire képes a mikrovilág, és ha megtudná, bizonyára mélysegesen elszégyellné magát.

Márton csak egy volt a több milliárd poratka közül és — bár kollégái, barátai és tanítványai egyaránt nagyra tartották — életét az egyszerűség és közönségesesség jegyében élte. Képességei valóban kimagaslóak voltak, szerénysége azonban egyenesen határtalan. Korán kelt, és miután elfogyasztotta korhadékokból álló szerény reggelijét, kimászott az íróasztal fiókjának redéséből, ahol lakott, és türelmesen bevárta azt a közönséges házipókot, akinek lábára kapaszkodva rendszerint elutazott az ablak pár-

kányán lévő kiszáradt begóniához. Ott leszállt, illedelmesen megköszönve a fuvart, és lehuppan a virág — jobban mondva a virág maradványainak — tövébe. Néhány perces napfürdő után rendszerint megérkeztek tanítványai, az a tíztizenöt fiatal atka, akiknek szülei — jómódúak lévén — megengedhették maguknak, hogy eltartsák vagyronról és földi élvezetekről lemondott gyermeküket. (El nem lehet képzelni, milyen sokba kerül az az egyén, aki állítása szerint mindenről lemondott.) Márton a fiatalokat arra okította, hogy mondjanak le a földi vagyronról és egyéb élvezetekről, hiszen minden, amit egy atka megszerezhet, csupán néhány négyzetcentiméter a világból.

— Ha nem figyelsz — szölt tanítványaihoz —, ha nem hegyezed minden érzékelő szőrszáladat, az élet elsuhan melletted, anélkül, hogy egyáltalán észrevennéd. Az igazi dolgok nem körülöttek vannak, nem a közvetlen környezetben, az igazi, nagy dolgokra csak következtetni lehet. Az élet egyetlen célja, hogy megfejtse önmagát. Az élet, amelyet élünk, egyetlen, használjuk ki kellőképpen és örvendezünk neki, mint egy ajándéknak.

Az atkáknak nem a tisztaság a legfőbb vonásuk. Porban élnek és korhadékkal táplálkoznak, sőt, néhanyszor a villa ablakában derengő, lassú ritmusban integető fiatal nőre tekintettek, mindig a halálra gondoltak és megborzongva fordították félre a fejüket.

— Porban csúszkálunk — mondta Márton a tanítványainak — és pókokkal vitetjük magunkat az egyik helyről a másikra, mert egyedül képtelenek lennénk hosszabb utat megtenni. De miért volna ez szegény? Ezek vagyunk, hát istenem. Ha megpróbáljuk tagadni, előbb-utóbb csúfosan ráfizetünk. Minden azért van, mert úgy kell lennie, és minden azért történik, mert meg kell történnie.

A tanítványok rendszerint délig maradtak, utána ki-kik megvárta a legközelebb induló pókot és elutazott rajta haza, ebédelni. Márton egyedül maradt a begónia alatt és korhadt levéldarabkákat rágsált egykedvűen. Elmélázott még egy darabig az élet dolgain, szendergett egy rövidet, majd ő is felült egy pókra.

De nem haza ment. A szoba másik felén, az íróasztallal átellenben volt egy magas könyvszekrény. Egyik polcán, elhasználtan és porosan, magára hagyva és szürkén egy régesrég Underwood írógép feküdt. Billentyűi java részéről leköptak a vésett betűk, szalag pedig

nem volt benne. Az atkák azonban rendkívül találékonysággal használták ki ezt a tárgyat is: kalapácsaiknak enyhén lejtő félkörében működött a parányi lények színháza. A fölötté legő polcra műanyag futónövény csápjai lógtak le a billentyű fölé, ennél fogva a színház és környéke igazán kellemes, természetközeli látványt nyújtott. Márton ebbe a hangulatos amfiteátrumba utazott a pók lábára kapaszkodva. Gyermekekoriában ugyanis színészek között nevelkedett és egy életre megmaradt benne a világot jelentő írógép kalapácsok színes világa.

Rendszerint a kalapácsok öblének szélén húzódott meg és figyelte a próbákat. Minden darab összes előadására meghívót kapott és meg is nézte őket mindig, noha egy idő után már fejből tudta a sorokat, a fontosabb belépéseket. Az utóbbi időben látogatásának pontosabb oka is volt ennél: a hosszas tapasztalatszerzés után Márton végül, ráérő óráiban írt egy három felvonásos darabot, amelyet nem kis meglepetésére kitörő örömmel fogadott a társulat vezetősége. Azonnal el is kezdték a próbákat. Márton szabadkozott, zavartan állt egyik pár lábáról a másikra a kulisszák mögött, mondván, hogy ez amolyan műhelyforgács, és hogy ne fáradjanak vele, mert biztos úgyis megbukna, de látván, hogy a színészek, díszletesek, rendezők és segédrendezők elrohannak mellette sietős dolgukra, és az a sok sietős dolog mind az ő irományát érintette, végül vállát vonogatta beletörődött. Ott állt a színpalca mögött, figyelte a színészeket, és nagyokat bólogatott, ha a rendező hozzá lépett egy-egy újabb dramaturgiai ötlettel.

A darab bemutatóján is ott állt, izzadt, topogott és négyszer is ki kellett mennie a vécére. Amikor lement a függöny, és egy másodercig még csend volt, azt hitte, hogy nem jut onnan ki élve, a darab megbukott, és ő belahal a szégyenbe. De kiderült, hogy a közönség teljesen elképedt a darabtól és csak kis idő elteltével kezdett tapsolni. Ekkor azonban megremegett az írógép, akkora tapsvihar és bravózás kerekedett, Márton a díszlet hasadékán kilesve látta, hogy mindenki áll és veszettül csapkod minden szabadon maradt lábával. A színészek tizenötösztör jöttek vissza, ezúttal Mártont is magukkal rántva, aki úgy meg volt ijedve a sok fénytől és a pillanat varázslatos erejétől, hogy támogatni kellett. Bólogatott, el-elmosolyodott, intett is egyet, aztán lement az utolsó függöny is. Kis szíve, amely nem volt szokva az ilyen nagy dolgokhoz, csak lassanként csillapodott, az előadást követő fogadáson ráadásul mintha az egész kolónia kezét akart volna rázni vele. Azon a néhány tanítványon kívül, akikkel naponta találkozott, szinte mindenkinek újdonság volt, hogy létezik, összecapták mellső pár lábukat, és úgy mosolyogtak rá. "Nahát, hol rejtette magát eddig?!" Ivott is egy kicsit, szokásától eltérően, és úgy megfájdult a feje,

hogy hazavittette magát. "Persze, lehet, hogy csak megjátszotta magát, ki igazodik el ezeken a nagy lángelméken...?" — mondogatták egyese-

Mert bizony a rajongókön kívül már sikere első pillanataitól kezdve számos irigye is támadt Mártonnak, de még azok is elismerték, hogy színműve zseniális. Jólesett neki az elismerés. Néhány hónap leforgása alatt minden lehetséges irodalmi díjat összegyűjtött, koszorút is kapott a darab versbetétiért. Megkapta a legnagyobb elismerésnek számító Aranytollat is, amelyet pirulva, mind a hat lábán topogva vett át, az izgalomtól annyira rájött a szükség. Megválasztották az Atka Írószövetség örökös tagjának, magas életjáradékot utaltak ki neki és fölajánlottak egy svéd gyufadobozt is a dívány lankás ülőrészen, melyre szerény hasadékat cserélhetné. Márton ez utóbbit visszautasította mondván, hogy az íróasztalban lakni nagyon inspiráló dolog, mert aztán egy lakhelyváltogatás az ő korában már nagyon macerás művelet. Tanítványai továbbra is fölkeresték, sőt, egyre nagyobb számban jöttek hozzá fiatal, tudásvágytól égő atkák, és Márton csak akkor értette meg, hogy a régi szokástól eltérően most miért jegyzetelnek, amikor észrevette, hogy a boltokban egymás mellett sorakoznak az újabbnál újabb párbeszédkötetek, amelyek az állítólag közti és tanítványai közt folyt irodalmi vitákat örökítették meg az utókornak.

Pedig Márton soha nem beszélt az irodalomról. Nem vágyott az utókor elismerésére, egy darabig a jelenkor méltatásait sem tartotta túl sokra.

— Örvendek neki, persze — mondta egy alkalommal tanítványainak, ez áll legalábbis az egyik párbeszédkötetben —, de tudom, hogy nem is az én életemmel, de a világ végével egyidőben ennek is vége lesz. Valószínűleg azért van így, mert így kell lennie, de ha nem történt volna meg, azt se bánnám. Ne lelkesedjete ti se múlandó dolgokért. Márpedig minden múlandó.

Mártonnak volt egy másik szálóigéje is, amelyet minden este, szerény korhadékvacsoráját követően hanyatt fekve a sötétben mindig elmondott félhangosan. Így szölt:

— Ami megvan kicsiben, az megvan nagyban is. Végül minden annyira kicsi és egyben annyira nagy, hogy elmosódnak a különbségek, a méretek, az arányok. Minden ugyanaz.

Színműve rengeteg előadást megért, többet, mint bármelyik azelőtt, amit poratka írt. Híre eljutott a dívány szomszédságában álló bőrfotelben tanyázó kolóniáig is, a műbóratkáig, akik sznobságukról voltak híresek. A darab összesen 497 vendégelőadást ért meg náluk, Mártonnak számtalanszor el kellett utaznia a helyszínre és rettentően elfáradt. Háta fájni kezdett, régóta nem volt már fiatal. Olykor magában dűnyögött, így találtak rá az öltöző egyik sarkában, vagy elbó-

biskolt a díszpáholy mélyén, és amikor felrázták, nem tudta, hol van. Egy alkalommal édesanyja nevét kiáltotta, amit pedig kisgyerekkora óta nem tett. A darab rendezője, aki Márton menedzserévé nevezte ki magát, aggódni kezdett egészségeért és beszüntette a látogatásokat. Hazaküldte az író, aki hosszú pihenőkkel szakította meg gondolkodó, öreg napjait.

Semmi sem tart örökké. A darab végül lekerült a műsorról. Márton továbbra is eljárt az írógép kalapácsi közé és megnézte az aktuális színművet. Azon fogta magát, hogy akaratlanul is összehasonlítsa azokat a sajátjával, márpedig ezt nem szívesen tette. Nem akarta magáénak érezni irományát. Egy atka ne formáljon jogot semmi köré — mondogatta gyakran —, mert ha elmegy, ahogy végül mindenki elmegy, hozzátartozóinak az is fájni fog, ha egykor kedves tárgyaira tekintenek. Elvek, elvek, hajtogatta, de sokkal egyszerűbb meggondolatlanak lenni, mint megfontoltnak.

A színgazgató és barátai naponta rékérdezték, hogyan alakul következő darabja, Márton ugyanis, egy gyenge pillanatában, a hosszas unszolást nem tűrve, de azt lerázni sem tudván a megfelelő módon, kijelentette: a második színműve már kész. Ebben a kijelentésében természetesen szemernyi igazság nem sok, annyi sem volt, de annyi laudáció és elismerés után valahogy nem tudta kimondani, hogy kész, ennyi volt, megírt egyet és azzal kifűjt, többre már nem képes. Merthogy ez volt az igazság: Márton tehetségét magával vitte darabja a lassú feledésbe. Talán meg is ijedt a zajos sikertől. Egy biztos: tollat ragadni újból nem volt képes. Ettől is megijedt: úgy gondolta, elárulná magát, ha kijelentené, hogy nem tud írni többet. Gyanút ébresztene, kételkedni kezdenének abban, hogy valóban ő írta azt a csodás művet. A színházigazgató elsőpró kérdésáradatától sarokba szorítottan ráadásul tetézte is a dolgot, ami végzetes tévedés volt: azt mondta, hogy egy felvonással már el is készült. Hajlékának legmélyebb sarkában kuporogva Márton éjszakákat átvirrasztott arra gondolva, hogy hazudott. Életében először, és visszavonhatatlanul. Éjszakákat átvirrasztott mély önmagába tekintéssel, amelyet reménytelen ötlethajszákkal szakított meg, megpróbálván egy halvány ötletecskét bár kicsiholni magából, egy vékonyka fogódzót, amely azonban elegendő lett volna ahhoz, hogy újra írni kezdjen. Érezte, tudta, hogy bármit írna, elfogadnák.

Nem ment. Arra hivatkozva, hogy ír, csak minden második napon találkozott tanítványaival. A találkozások néhány hét leforgása alatt teljesen rendszertelenné váltak. Miközben Márton fájós hátát és reménytelét próbálta orvosolni az asztalrepedés mélyén, mindenki arról beszélt az irodalmi berkekben, hogy a Mester alkot, és az elsőnél is nagyszerűbb munkával rukkol elő rövidesen.

Az atkák élete nem hosszú. Épp addig tart, amíg kell, az ember életéhez viszonyítva azonban nagyon, nagyon rövid. A három évet megélt példány már matuzsálemnek számít. Márton, egyre kétségbeesettebb próbálkozásai idején már két hónappal meghaladta a két éves kort. Öregnek számított. Remetéhez illő élete folytán tartózkodott minden természetű élvezetől, meg se nősült és csak két alkalmat tartott számon, még fiatalokból, amikor sikeres látogatást tett a korántsem feddhetetlen erkölcsű atkalányok lakta szardíniásdobozban. Egészsége jó volt, de a sok utazás kikészítette a hátát, és az utóbbi idők álmatlan éjszakái és rémült inspirációkeresései miatt lábai enyhén megroggyantak, és a jobb oldala zsibbadni kezdett. Emiatt már nehezebben tudott felkapaszkodni a reggeli pókra — de ezzel megvolt a kifogás a tanítványok kerülésére is. Jobbára otthon ült. Egyetlen drámakísérlét összetépte, mert nem tudta eldönteni, hogy a névlistán feltüntetett közül végül ki legyen a főszereplő. Nem sokkal színműve lecserelése után már átkozta azt a pillanatot, amikor engedett az frás

Miklóssy Gábor festménye

kényszerének. Kifogyott az élelemből is, látogatóitól pedig — akik az utóbbi időben egyre inkább elmaradoztak, végül csak a postás maradt, aki életjáradékát és a téveteg, elkésett méltatásokat kihordta — nem merete kérni, hogy hozzanak valami harapnivalót. A repedés korhadékát már kiette, ahhoz pedig már gyengék voltak a szájszervei, hogy a keményebb fának nekibátorodjon.

Lassanként elmajszolta összetépett drámakísérlétét. "Hol volt az eszed, Márton — korholta magát —, hol volt az eszed, amikor tollat ragadtál! Nem írónak születél. Talán nem is atkának kellett volna születned." Többször is elhatározta, hogy nem próbálkozik, hogy ír a színgazgatónak és bevallja: nem megy, nem tud írni, mondjanak le a dologról, de végül mindig lebeszélte magát erről. Elalvás előtt látta magát, amint lázasan ír, amint ott ül újabb, sikeres darabjának bemuta-

tóján, amint átviszi az Aranytollat, immár másodikban, látta magát, amint az íróasztal repedése előtt ül egy nyugszéken és interjúkat ad, amint elgondolkodva, élete sikerét összegezve a távolba mered, látszólag tudomást sem véve a hírlapfőtösök hadáról, akik lázasan keresik a legmegfelelőbb szöveget a Mester révedő arcának hiteles megörökítésére. Még faragott keretet is képzelt a kép köré. Nyugodtan aludt el, mosolyogva — már amennyire egy poratka mosolyogni tud.

A teljes megnyugvás ok nélkül és váratlanul érkezett, de általa Márton a valaha élt poratkák talán legboldogabbika lett. Egy reggelen, miután elsüllyedt próbálkozásának utolsó darabkáját csócsálta nehezen mozgó szájszervével, a repedés széléig bicegett, hogy remegő csápjával érzékellen egy kis reggeli fényt. Belenézett a postaládába is, de nem volt benne semmi; túl korán volt, a postás még nem járt arrafelé. Márton hűmögve ácsorgott egy darabig, nem tudván, hogy visszadőljön, vagy maradjon a kellemes reggeli fényben és számára is érthetetlen okból jókedve kerekedett. Derült hangulatát most

menet közben hozzáért minden közelebbi felülethez. Vastagabb lett a porréteg mindenben, csak ennyi változott, de ez is jóra, mert minél több a por, annál jobban megy a soruk a poratkáknak. Néhány irodalmár fajtársával is összefutottak útközben, Márton köszönt nekik illédelmesen, de azok nem köszöntek vissza, amiből arra következtetett, hogy nem ismerik fel. Ettől még vidámabb lett. "Mit kerestem én közöttük — gondolta —, mi közöm volt nekem az irodalomhoz? És egyáltalán: minek való egy atkának az irodalom?" Ez utóbbi gondolatán maga is meglepődött, mert igazabbnak találta, mint bármit, ami hosszú élete során eszébe jutott. "Idáig kellett jutnom, hogy erre rájöjjenek..." Ezen gondolkodott az út hátralevő részén. Megérkezvén lekecmergett a pókról, megköszönte a fuvar és odavonszolta magát a kiszáradt begónia tövébe. Ezen gondolkodott, amikor fájós hátát nagy szusszanással végül nekivette a száradt törzsnek. "Arra való lettem volna én magam is, amire a legtöbb, amire minden poratka, hogy leéljem az életemet csendben, panasz és sikervágy nélkül, hogy utódokat hagyjak hátra. Ehelyett mindennel, amit tettem, kibúvót kerestem ez alól, és mégcsak nem is tudtam róla. Milyen bolond voltál, Márton...! Minek egy poratkának a gondolkodás, minek az irodalom?" És így tovább. Hogy mi diktálta neki ezeket a gondolatokat, nem fejtette, de boldog volt velük és úgy érezte, minden rendbejött. Ha később is, de elérte azt, amit mindaddig csak próbált: lemondott mindenről, szakított a másság iránti vágyával és tudta, ez csakis azért sikerült, mert megtapasztalta a hírnevet. Végül így gondolkodott: "Hogyan férhet ennyi boldogságba ennyi szomorúság?" És végtelenül boldog volt ott, a begónia tövében ücsörögve.

A délutáni pók várt rá egy kicsit, de látván, hogy Márton boldogan mosolyogva jelét sem adja annak, hogy indulni óhajtana visszafele, otthagya. Ott volt akkor is, amikor a narancsszín ruhás nőalak megjelent az ablakban és integetni kezdett a halásznak, és ott volt még akkor is, amikor lassanként halványulni kezdett a mézszínű nappali fény és behátrált a mélylila éjszakába. Talán még látta mindezt, de az is lehet, hogy nem. Az a néhány hűséges, régi tanítványa, aki reménykedve minden második reggelen a megszokástól hajtva kiment a begóniához, ott talált rá, ugyanabban a pozícióban, béna jobb oldalán fekve, ugyanazzal a különös mosollyal rágószerként, amelyről a pók mesélt nekik, és megállapították, hogy mesterük már túlvan a világra nehezen. Ott földelték el, a begónia alatt, ahogy kérte tőlük még régebb, a tanítások elején, és sírját nem jelölték meg semmivel.

Én pedig elmondtam mindezt, mert megtörtént, és az igaz történeteket soha nem szabad elhallgatni.

KIRÁLY LÁSZLÓ

Sókert

Garázda Április 17.1882.

Kedves Juli!

*Harmadszor indítottam bánatos levelem,
Hogy ha felkeresne ez téged, kedvesem!
Mély bánatok súlyától lettem én lepetve,
Mert kedvesem, tölled tán lettem feledve?
Hogyha nem feledtél, szánjál meg,
küldj vigaszt,
Mert bánatom fellege csak ekép oszolhat.
Ugy tán csak el érem amit szívem kíván,
Májusnak havában meg pihenünk
egymás kitárt karján.*

Nem szerezhettem magamnak, a már több rend írást bocsátani. Ámbár hogy tán én, fiam Juli! reád neheztelve felhevültem írni, korántsem, nem! mert nem lehetek és nem is vagyok képest aszt tudni, hogy az el küldött leveled tévedt-e? Avagy csak nem küldöttél, fiam? Mert ha képes volnék birni tudni, amit épen szükséges abba az esetben aképpellősen nyilatkozhatnám, a mint épen a nemesebb érdemek kívánják.

Édes fiam, Juli! levelem meg érkezte után légy megtekintő, és ne engedd, hogy a mély bánatok súlyától lelánczoltan hervadjak, egy-szersmind a tsalodás tüneményeit oszlasd.

Továbbá tudatom, fiam, az egészségem mi voltát: nékem hálá a jó Istennek, mondhatom még eleitől fogva mindég jó egészségem volt, és jelenleg is, melyhez néked is kívánok hasonlot, Kedvesem Juli.

Azt is kívánom, fiam, tudatni, hogy küldöttem levelet Márcz 28Dikán és szinte Április 4Dikén, ez most a harmadik levelem, kaptad-e vagy nem?

Ujság jelenleg, tudni illik a lázadók felől, annyi van, hogy már le vannak verve, az az még lehetnek, tsak el vannak a katonaság elől búva, sehol sem találhatók. Szinte a szabadságról annyit írhatok, de nem valo színűleg, hogy Májusba meg kezdődik, és úgy osztályonként fogunk haza menni. Azt is tudatom, hogy a tifuszbá erőssen halnak, erőssen egészségtelenek a katonák, János szinte már két hete beteg, hanem most hálá Istennek jobbulni kezdett, termény anyagot nem is tudott enni, csak éppen teját ivott, megjegyzendő, a Századnál volt mindég: az időjárásról írhatok anyit, hogy itt roppant változékony az idő, a csonka héten két nap havazott és most essőz. Tudatom, Josef egy stácio távolságra van töllem, és üdvözlött engem és egészséges, Biro Izsmi Márton és Zsigmond Lajos most jöttek ki a kórházból, Dávid pedig nincs véllem, egy más városba van, Focsán, a többiek is kik velem vannak, mind egészségesek.

Továbbá felkérlek fiam, írj körülményesen, hogy mikép telt a Husvét ünnepe, mert nékem roppant szomorú volt Bosznia rideg Kőszikláit közt.

Üdvözlöm Jozsi bátyám és Ángyom asszonyt, jó egészséget, boldog életet, vig tavaszi napokat kívánok szíveimből. Károly jó barátom! néked is kívánom, öröm s megelégedés a szívedre száljon. Csokolom kezeket Tiszteletes ur! és egész nagy érdemű családjának. Végtere mind azokat, kik előtt emlékezetbe vagyok: add át fiam Édes apáménak jó kívánságomat: csokollak kedvesem Juli: Maradtam hived siromig Vas Domokos szakaszvezető

— Ezt a történetet a nyárádszeredai lagzival azért majd megírom — mondtam K.L. seniornak —, nem hagy nyugodni a gondolat, hogy ki kellene deríteni: dühös volt-e ránk akkor Fényes őrnagy, vagy csupán a kötelességét teljesítette, hiszen magyar írótl származott a feljelentésünk, még az is felőlük néha bennem, hogy az őrnagy átlátott a szítán és tudta, hogy semmi értelme az egész hercehurcának; a végén, amikor már az egyetem rektora előtt álltunk öt órán keresztül, nem sejtve, kirúgnak-e vagy sem utolsó tanévünk utolsó pillanatában, cigarettával kínált, ne idegeskedjenek, fiúk, nem lesz semmi komoly baj, máskor gondolkodj meg, ki előtt és miket beszélnek: a rektor is csak ordított személytelenül, hogy a jelenlévő megyei szekuritáté vezetői se unatkozzanak, s ne legyenek szomorúak a lehallgató készülékek sem.

— Kíváncsi vagyok — bólogatott K.L. senior, még mindig elkomorodva az emlékek felidézésekor; a katonaságtól származó emlékeit mind elégette, a díszkardját is meghagyták elbocsátásakor, vagy hogy is volt ez, azt is összetörte, pedig igen jól lehetett játszani vele gyerekkoromban, majd elolvastam, igen, mint én a te verseidet, gonosz-kodtam, ő meg úgy tett, mintha ez utóbbi megjegyzésemet nem hallotta volna, odaadón böngészte Szóts János uram tanácsait a helyes írásról 1827-ből, jelzem, az ajtót ilyenkor azért bezártuk.

Kíváncsi volt K.L. senior mint mindig, de hiába, nem kellett volna hirtelen elmennie közülünk, mit lehet egy lagziról írni, amellet ő ott volt, vele történt, illetve nem történt semmi, énmiattam meg folyton aggódott, derült ki sok évre rá a naplójából, Lacika alkotó ereje hanyatlak, jegyezte titkos füzetébe akkoriban; úgy szól rólam, mint tanítványról, aki rendetlenül gazdálkodik a talentumokkal, mert forrófejű, meggondolatlan, nincs benne kitartás, ha író vagy, minden nap ír valamit, ahogy a tanító tanít, ahogy a földműves naponta ápolja a földet, amelyet elvettek ugyan tőle, de amelyet valójában úgysem vehettek el soha.

De elvehettek, gondoltam, sajnos, elvehettek; de aztán hallgattam kíméletesen, felvidított Vass Károly gondolata: a történelem nem két hét vagy egy ötéves terv, a szent könyvek pedig beszélhetnek, mégis leginkább az elsőből lesznek az első, s az utolsókból az utolsó, bennünket mindörökké zaklatni fognak, mert a pusztá jelenlétünk nyugtalanítja a tolvajt, ha egy darab földet lopott tőlünk, akkor is, hát még ha egy egész országot!

Az utolsó história

Akkor aztán, annyi év után, nekiülhettek a történetnek.

Lakodalomban találkoztak, a nyolcvanas évek közepén Nyárádszeredában.

A lakodalom olyan volt, mint Nyárádszereda.

Édesfiam, Laci bácsi, elnökeltárs, fogd-beaszád, miegymás.

Se nem város, se nem falu, zöld kalap, pantalló.

Helyi rádióadó emléke, ahol a valamikor egybegyűjtött pionírek karok pihédző fiúinak nyakába hangszigetelő üvegvasat csempésztek jobb sorsra kívánczó lányok.

Éljen! Éljen!

Miért is mondom ezt — úgysem érti senki.

Még egy szót a hetivásárokról: sehol sem lehetett úgy kinyírni valakit szódavizes üvegekkel, mint valaha Szeredában.

Vattacukor, körhinta, add visszaapénztárcám, kaleidoszkóp, ésatöbbi, gyere ide, sógor, nagy baj van.

Szétszakad a fél orcád, behajítanak egy vásáros szekérbe, nyomás a doktorhoz.

Ha még lesz szád, próbáld meg elmondani, ki b...ta meg a tanítónénit negyvenkilencben.

M...ovitsról ne beszéljünk, meg a lelőtt kulákokról.

Inkább a tanítónéni, hiteles jegyzőkönyv van róla.

Na szóval, a nyolcvanas évek közepén így szól a levél: Laci bácsi, szeretünk, itt éltél, harcoltál, tanítottál, táncoltál, énekeltél velünk, ismered a kutyánk, macskánk, épp ezért meghívunk gyermekeink: ...esküvőjére, Nyárádszeredába, 198...-ára.

Akkor aztán, annyi év után, következik a történet, mint egy felejthetetlen nagyregény.

Laci bátyám, drága, mióta nem láttunk, csak hogy itt vagy köztünk, testvérünk, tanítónk, azt hittük: el se jössz.

Eljöttem, fiaim, kórházba indultam, de addig itt leszek, mulatok veletek, ha még manapság mulatni lehet.

— Te ülsz a fő helyen, eszel, iszol, amit csak kívánsz, elfújuk a nótád, ha kicsi neked ez a ház, kirúgod az oldalát, ahogy kell, de ha tartod a szád, nem lesz baj, itt vannak a besúgóink. Úgy is lett, hejehaj, ide hozzám, darumadár útra készül, gyere rózsám a karomba, és végül a lassan kigombolkozó ingnyakak mögött mégiscsak: Erdély dróttal van kerítve.

Nahát!

Azt mondta egy szíjas, vékony ember:

— Nem emlékszik rám, véletlenül?

— Nem — mondta a tanító.

— De hát mi már találkoztunk, s most egymás mellett ülünk, ki hitte volna.

— Lehet, hogy találkoztunk — mondta a tanító. — A fiam említett erről valamit. Nem áll jó magán a civilruha.

— Felejtse el, ember, lakodalomban vagyunk.

— Jó — mondta a tanító —, a fiam említett erről valamit.

— Tudja, ki vagyok, nem?

— Fényes őrnagy — mondta a tanító.

— Voltam. Most nyugalmazott alezredes.

— Igen. A fiam említett erről valamit.

— Ide hallgasson, ember, ha már egymás mellé ültettek, nem beszélhetnének normálisan egymással?

— De igen — mondta a tanító. — A fiam említett erről valamit.

— Laci bácsi! Szólíthatom így?

— Igen — mondta a tanító.

— Megihatunk néhány pohárral?

— Meg — mondta a tanító. — Azért vagyunk itt.

— Átkutattam a házadat. Egészségedre. Tegeződhetünk?

— Átkutattad. Egészségedre.

— Szar voltam? Ne haragudj.

— Nem voltál szar. Nem haragszom. A fiam említett erről valamit.

— Megtaláltam nálad a Bibliát? Elvittem?

— Megtaláltad. Nem vitted el.

— S a fiad említett erről valamit...

— Említett.

— Volt benne egy piros-fehér-zöld szalag. Elvittem?
 — Nem vitted el.
 — Szervusz.
 — Szervusz.
 — Tudod, milyen idöket éltünk.
 — Tudom.
 — Engem kirúgtak, mert magyar vagyok.
 — Tudom.
 — Honnan?
 — Gondolkodom.
 — Iszunk?
 — Ihatunk.
 — S a fiad említett erről valamit.
 — Igen — mondta a tanító.
 — Iszunk?
 — Ihatunk.
 — Fasza gyerek. A fiad.
 — Említett erről valamit.
 — Ide figyelj, te! — mondta az örnagy.
 — Ne mondd azt, hogy te!
 — Dehát tegezödünk.
 — Igaz. De ne mondd azt, hogy te!
 — Érttem.
 — Nem érted.
 Jött a leves, a hús, lopva szerzett kutya-gumi, mindenki tartotta a száját, pálinka, rossz bor, emez-amaz, tingli-tangli.
 — Na, most már be vagyok rúgva — mondta az örnagy.
 — Látom.
 — A menyasszonyt nem táncoltatom meg.
 — Nem is várja.
 — Mért vagy gonosz? Hátha mégis?
 — Nem várja — mondta a tanító.
 — A fene egye meg, Laci bátyám, tényleg ki vagyok dölve.
 — A fiam említett erről valamit.
 — A te fiad folyton említett valamiről valamit.
 — Így igaz.
 — Elvettem a könyveit?
 — Nem.
 — Pofon vágtam?
 — Nem.
 — Megverhettem volna?
 — Erről említett valamit.
 — Szarnom kell — mondta az örnagy. — Hirtelen, nem tudom, mitől. Hol a budi? Elkísérsz? Nincs pisztolyom.
 — Kiviszlek a kútig, onnan magad még. Megtalárod.
 — Honnan tudod?
 — Tudom.
 — Otthon vagy.
 — Otthon.
 — Mindenütt?
 — Menj csak.
 Ilyenkor, szeptemberben a legnagyobbak a csillagok. Óriásiakat lehet bámulni az ijesztő éjszakába, különösen ha az ember nem talál egy árnyékszékét. Odabent meg szól a muzsika.
 — Laci bátyám, hová küldtél?
 — Itt vagyok a kútnál, megvárlak.
 — Nem vagy te gané ember. Tudom: a fiad említett erről valami
 Összefostam magam.
 Az örnagy visszajött, szerencsétlenkedett.
 — Szedj le magadról nadrágot, gatyát — mondta a tanító. — Töltök a vederből, hogy megmosd magad. Gyorsan!
 — Hideg van — mondta az örnagy.
 — Akkor maradsz.
 A kerekas kút nyikorgott, az örnagy levetkőzött, alsóját átdobta a kerítésen, mosta magát, józanodott-forma, vacogott az itató vályúnál.

— S akkor most mit csináljak?
 A tanító nézte, lassan letette a vedret a vályú szélére.
 — Maradj itt, ne mozdulj.
 Néhány perc múlva visszatért, valamit átnyújtott a vacogó embernek.
 — Mi ez? — kérdezte az örnagy.
 — Gatyá. Kórházba megyek, ez a tartalék.
 Az örnagy felöltözött. A tanító a vállánál fogva támogatta, hogy bele ne zuhanjon a vályúba.
 — Nagyobb vagy, mint én — mondta az örnagy.
 — Tudom. Menjünk be.
 Botorkáltak.
 — Az isten bassza meg! — fakadt ki az örnagy. — Legalább ne lettünk volna mind a ketten magyarok.
 — Én most is az vagyok — mondta a tanító.
 Az örnagy leült a küszöbre.
 — Fújuk el a székely himnuszt. Az anyuk besúgó istenit! Nem tudok bemenni. Büdös vagyok.

Só Várad Május 14.1882.

Szivem Dómómókos!

A mely levele keletkezett Május 6dik, hála örömmel és szív engesztelő érzellemmel vevém a kezemhez folyó hó 14.kén, és minden leg kisebb meg jegyzett pontja oly jól esett, úgy meg vidított, hogy egészségét olvastam, és úgy a kedves Testvéremnek is jobban lételet. Nem tudok a jó Istennek elég hálát adni érte, és minden órába, és perc nem tölt el, hogy kérem az Istentől jó léteket, és őrizze attól a rettentő haláltól;

Bizony Dómókós lelkem, komoan mondom, annyira meggyőződtem a magáért való tündőselem, úgy érzem magamat, mint ha le volnék a suljos földhöz kötve és onnan el se szabadulnék soha; nem mondom, volna ki-vel időt tölcsek és mulassak, de én azokat még mind elkerültem; most Vasárnap is itt volt a szomszédba a tánc, Édes Anyám s én Parajdra mentünk, és még a levelet az útbá ide adták, és hogy meg láttam, nem jó haza az én kedves kicsi fiam az drága ünnepre, ismét úgy kell eltölcsem, mint a más ünnepet, s még nagyobb szomorúsággal, oly kifáradt valék, hogy Édes Anyám egész rendbéli gunyát akart venni; semmit meg nem engedtem hogy vegyen, mert nem kellett semmi.

Fel mentünk Zsigmondni, ott vártak, és ott tölt az idő, és aval haza jöttünk, és mikor meg hallottam a muzsika hangját, a szívem szinte ketté hasadt, hogy csak én vagyok az Istentől úgy meg verve, de nem voltam soha a mulatságba, most is csak ahogy jöttünk haza, úgy hallottam meg Édes Fiam, el kezdte egy asszonynak a másik: úgy vagyok mint Sánta Ágnes, hogy nem menyek a táncba, s én megtudtam, mondtam: a szeme ugorgyék ki, láthat a templomba, nincs mér tündőgyék felőlem;

Oh, lelkem fiam Domokos, nem is érem meg tán sohase, hogy haza jön s én az én szavaimot el mondhasam magának, meny nyiken keresztül mentem és mennyikkel, de nem le írható, mert nem akarom, csak is mikor megkarolhatom és meg édeselem, akkor mind el beszélem, nem hiszem, rosszul esik, csakis legfennebb nevet réá; továbbá ami az én egészségemet illeti, jó van, mellyért az Urnak áldassék szent neve érte, mert bánatom elég nagy vagyom csakis magáért;

Értetülék a leveliből: nékem könnyű a szülők s esmerősök közt; az igaz, mióta elment, annyi vigasztaló levelet kaptam, és ide jönnek s kérnek, eresezen idő töltésül hazunnat Édes Anyám, el is eresztett, de nem voltam oda, csak vaj három nap, de kérem csak annyit ér, mikor a szél meg fuvallik és el oszlik; s úgy van mint állítja, csak sokszor maga se volt nagyobb bajba, mint én voltam, de nem az én szülőim miatt, hanem mások miatt, sebai, mind eltelik, csak az Isten hozná haza, hadd érném meg, hogy jó lesz e vagy rossz vélünk, mert meg untam azt a sok rossz mindent... — Továb tudatom Kedvesem, annyi ujság van a faluba: András Rákival vásároltak, de nem esketik meg az Ágnes le-jánakja miatt, nem tud semmit, de már késő, mert András mindennek alája kötelezte magát azelőtt, s kérelmet irattak és az Esperes-hez küldték, és meg idézték, szembesültek a papi széken, és András Elek bément András-sal s ott mindent elosztottak, nem akart semmit tudni róla, s Ágnes szemközt pögdöste, hazudnak maradt, és két száz forintot meg kell fizetni, és 12 forintot ott hagyott s mégis ligátba van vetve, vagyis nem szabad meg házasoggyék, míg Ágnes nem menyen férj-hez, megyét kell kövessen, templomba az-után menyen; másik az: Ágnis prokátort fogadott és perelik a gyermek tartást s becsület sértést, s már jönnek elé a bajok; Sánta Úr elegyedett belé, s nem lesz kicsi tréfa, Elek Bá ismét püspökhöz írást küldött, az ő leányát mért nem eskette meg, de azért, mert az esperes levelet küldött, nehogy meg meré-szelje esketni a pap;

Bíró Lidit elvette Mezeji András, és mátkások voltak Horvát Ágnes Barta Ferencceel és még Abodi Minya Elek Kalárral, és mind el romlott;

Tudatom fiam, Károlyék ki vadnak Zsuzsikával a templom előtt kiátva, mert elfogyott a dispedáció az ők számára, s nem kaptak, e már áll;

Ezek után kérem az engedelmet, lelkemnek egyetem egy kincse, hogy ennyit terécseltem;

Ugy-é meg is unja olvasni, de a sok össze gyűl és mindent meg akarok írni, nem tudom, jól jó-é vagy se, legfennebb gondolom s tudom nevet réá, s nem senkiére csak mint a maga kedvesére, hogy ha nem mond fel vélem;

Ezek után szerencsés életet kívánok s boldog Inneplést, mert az enyim szomorú lesz, mit nem reméltem, hogy én akkor se leszek a kedvesemmel együtt;

Maradtam szomorúan itthon, Sükösd Juliánna, kedvese; Jöjjön haza, lelkem fiam, osztán meg is édílem szépen de szépen ha nem jó haza, nem édílem meg, mivel nem is tudom, csokolom a kedves Testvéremet, jó Egészséget Kívánok mind Kettőjök-nek

Mikor pedig valamely jelentős munkádat befejezed, így írsz nekem a végére — emelte magasba az ujját K.L. senior:

Meg köszönő Levél

Kedves Édes Atyám Uram!

Fiúi alázatos háládatossággal köszönöm az Édes Atyám Uram Sziveségét, vettem minden fogyatkozás nélkül amiket számon-ra küldött, és ezek engemet szorgalmatos-

>>>>> folytatás a 14. oldalon

ságra ösztönöznek, hogy a tudományban előbb-utóbb menni igyekezzenek. Új bizonyossága ez az Édes Atyám Uram erántam való kegyes Atyai szeretetének. Azon leszek hogy soha Édes Atyám Uramnak meg ne bánassam rol-lam való kegyes gondoskodását, Atyai szíves indulatában bé rekesztett vagyok.

1827. 19 Septe. Wásárhelyt

Szöts mtk

Anno 1827.

Johannes Szöts

Agropolini

Famulus fuit apud

Sigismundo Keresztes

Anno millesimo oetingentesimo

vigesimo Septimo

A helyes írásról. Erre tartoznak ezek: a) hogy a Szok fogásai egymástól el-ne szakasz-tassanak, hanem annak betűi össze-köttesse-nek, hogy helyes értelmek legyenek. b) Több szók össze-kötve ne legyenek, hanem min-den szo különösen irattassék, hogy az érte-lemben zavarodás ne legyen. c) A' szoknak le-írásában nem kell a' szokot el-változtatni, ly-et j helyett nem kell tenni, mint Tokaj helyett Tokalyt, vaj helyett valy-t, a Lo helyett Lu, a Fő helyett Fű, a Ser helyett Sőr, az Irtás helyett Ortást tenni, a Szép helyett Szípet, a b-p, a d-t g-k betűket nem kell össze-zavarni, a bor helyett port, e helyett: dagadni, ezt: tagadni, e helyett gém, ezt kém, e helyett kalyiba, ezt kaliba írni. Több betűt sem kell a' szohoz toldani, mint a mennyi szükséges: hibáson esik így írni: honnand, onnand, elég így: honnan onnan. Kevesebb betűt sem kell tenni kelletlenül, mint Szoros helyett Soros, zsir helyett sir, tetem vetem, e helyett tettem vettem. d) A hol szükséges nagy, azon kívül kis betűket kell írni: az írásnak kezdetiben a pont (.), a kérdésnek (?) és a Csudálkozásnak (!) jegyei után, mikor az egész beszédet bé-rekesztik, nagy betűt kell írni. Ismét minden személyes Neveket, Falukat, Városokat, Or-szágokat, Itélő s Igazgató Székeket, Vár-me-gyeket, Tisztségeket, Oskolákat, Uraságokat nagy betűvel kell írni-kezdeni, p. o. Debret-zenben voltam Vajda János Uramnál, meg-látogattam a Districtuális Táblán lévő Urakat, most Bihar Vármegyében igyeke-zem. A Kassai Akadémia Profesora. A' Föl-des Ur, A' Szolga Biro. Minden versnek elein-is nagy betűvel kell kezdeni, hasonló képen, mikor valamely nevezetes dolgot s portékát írásba tesszünk, p. o. Bétsi Portzel-lán, Török Kávé. Nem különben mikor a' Levél-írás közben ezt írjuk Kegyelmed, Nagyságod, Excelentiád, Tisztelendő Ur. e) Helyes az Írás, ha a' szok a' betűk felett való Jegyekkel illendő képpen meg különböztet-nek, másképpen a' szoknak helyes értelmek nem lesznek, p.o. mást jelent az ó mást az ő, mint ő nem szereti az ő bort.

Sohasem tudjuk meg, melyik cenzor a jobb, a korlátolt vagy a művelt; akit át lehet ejteni, vagy akivel meg sem lehet próbálni ezt, a megátalkodott hatalomélvező vagy a panaszkodó, aki elvárná, hogy megértsük álmatlan és áldatlan helyzetét, melynek foly-tán üllő és nagyverő között érzi magát, el-végre kinevezték, oda tették, parancsolták, ki merne ilyesminek ellentmondani, a Párt sza-va isten szava, annál is több, minek kell egy-folytában olyasmiket írni, amitől a cenzor is, az elvtársak is odafenn, sőt maga a szerző is

kényelmetlenül érzi magát, hogy egyebet ne mondjak, miért nem lehet megérteni, melyek az elvárások, olyan nehéz lehet alkalmazkodni akkor, amikor ez nyilvánvalóan min-denikünknek érdeke?

A mindenikünk volt az olaj a tűzre, vala-hányszor író-cenzor barátkozásnak kellett volna kialakulni, az írók elhallgattak vagy begorombultak, és útra keltek a bűdös piaci kocsmák, ilyen-olyan talponállók felé, már-mint az önérzetesebbje; a hunyásszabbja ült tovább a padjában és izzadt, a "legderekab-bak" várták a következő feladatot, megbí-zást; családjuk volt, ezeknek folyton csa-ládjuk volt ilyenkor, beteg feleségük, neve-letlen gyerekek, de csak nekik, vagy nekik inkább, mint másnak, hazamentek és gyer-tyavilágnál munkához láttak, nehogy baj le-gyen a dologból, gyertyavilágnál, mondom, mert a nyolcvanas évek vége felé Romániá-ban a seggnyalóknak sem jutott több fény, fűtés és melegvíz, benzin, mint a megátalko-dott ellenállók, pedig ez utóbbi csoport-ba annyian tartoztak, hogy Szamost lehetett volna rekesztetni velük, bár csupán a fordulat után derült ki róluk, hogy titokban, szüle-tésük óta ellen álltak, azannyt, tele lettek a fiókok ellenállási dokumentumokkal, ver-sekkel, levelekkel, titkos és utólag megírt naplójegyzetekkel, hogy az embernek elszor-ul a szíve ekkora elszántság láttán; ez igen, és mi nem tudtunk róla, mert titokban történt minden, s most megrendültem lapozhatunk könyvekben, folyóiratokban, elmélázva a be-vallottan rekonstruált naplótöredékeken, verseken; ide figyelsz szívem, mit találtam a fiókban, a saját fiókomban, akkori rekesze-iben, nahát, miket mertem följegyezni, mi-közben a cenzor így szólt kacér bundában üldögélő dohányzó nejehez: te, Rózsi, mondd meg nekem, ki is volt az a Madák.

A Sárargarigó meg azt hitte — cenzor volt ő is, a drágám —, hogy János vitéz történelmi személyiség, akkor pedig tessék mellőzni, ebben az országban egyetlen vitéz volt s ma-rad, Mihály vajda, szóval így, magának pe-dig, fordult a nejemhez egy ízben valami színház melletti nyárikertben, kissé konyak színű delutánjai egyikén (szeretett színészek között ücsörögni, jól lehetett poharazgatni velük, nem voltak finnyások, mint az írók), magának pedig nem csak az urából nem lesz semmi, de még az unokáiból sem, most jövök a szekuról, át kellett néznem a férje dosszié-ját, ekkora, ni, érti, nincs akkora araszom, főszerkesztőt akarnak csinálni belőle, de ab-ból nem lesz semmi, ha elmondom, miket olvastam róla.

A Sárargarigó, szegénykém, hirtelen annyi titkot mondott el egy kocsmasztalnál, hogy egyenesen kérhette volna maga ellen a leg-szigorúbb pártfegyelmit, s mégcsak nem is tudta, milyen szívmengető üzenetet kül-dött nekem akaratlanul. Az eszemadta. Csakhogy meredeken melléfogtam, mikor túlságosan nyugodt napokra és szószerint sötét és hideg semmittevésre gondoltam a közelgő téli estéken, azt gondoltam, efféle eltévelyedett fickótól a koldus is elfordul, nemhogy a párt, de hát már Goebbelst elvtárs is kijelentette: hogy ki a zsidó, azt én mon-dom meg. Csak az az eltévelyedett ember, akire mi mutatunk ujjal, gondolták az elvtár-sak, akire nincs szükségünk; ám akire szük-ségünk van, akkor is mellénk állítjuk, ha fényes nappal a főtér közepén végezte el a dolgát; ezt a kedves üzenetet juttatták el hoz-

zám ilyen-olyan tekervényes úton, mihez-tartás végett, ne fickándozzak ha kell, ha nem, a háló ki van vetve, értsem már meg egyszer; — be akartak keríteni, beemelni a falon belülré, ha már odakint nem sok jelét adtam a kellő, illendő, azazhogy elvárt féle-lemnek, s ha már egyszer bent vagyok, máris kezelhető leszek, mint a háziállat.

Mit mondjak, az igazi álmatlan éjszaká-im abból az időből származnak, fortélyokkal terelgettek a megyei pártkonferenciáig, 1989 novemberében! ám a konferencia teljes zűrza-varba fulladt, az ajtókat lezárták, előttük géppisztolyos katonák, se ki, se be; az elnök-ség kirohant, visszajött, kirohant, visszacső-dült, a nevem meg ott volt a leendő megyei pártbizottsági tagok lajstromában, gondol-kodni képtelen voltam, bámultam hűdötten, már minden tudható volt előre, lélegezni is nehéz volt a puskaaporos levegőben Európá-nak ebben a szögletében, mi az isten, ezek, engem, most, itt, maguk közé, és nem tehetek semmit, mert ők a tiltakozásokra úgy szok-tak reagálni, mintha nem hallották volna azokat, vagyis nem reagáltak általában se-hogy, nehogy ügyek keletkezzenek ezen a békésnek festett szeméttelenen, be voltam szarva, nem is akárhogy, két út áll előttem, gondoltam, az egyik egy látványos öngyil-kosság, ám ez csak elméleti lehetőségként villant föl bennem, azt nem, ezeknek, elégté-telt? — nem szerettem soha a gondolatát sem annak, hogy legyőzhetnek; veszíteni tudok, mint mindenki, aki sportolt életében, maradt tehát a második lehetőség, a zöldhatár, mivel útlevelet már közel tíz esztendeje nem kap-tam, a zöld határ tehát, s ha szerencsém van, épp egy magyar határvadász ereszt belém egy sorozatot — tévedésből.

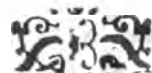
Azonban megfeledkeztem Zrínyiről: Sors bona, nihil aliud — s arról is, hogy van egy nevem, melynek hallatán még az elnöki ebek szőre is felborzolódik, mert ugyanezt a nevet viseli az egyik leghálátlanabb kigyó is, akit valaha a keblén melengtetett a Román Kom. Párt, Királynak hívják a gazembert, s mint kiderült, a Király név még egy figyel-metlen megyei pártbizottsági listán sem mu-tat sehogy.

A kigyót, békát csak azért említtem, mert a krumpliorrú Elena Petrescu haláláig babo-nás volt, javasasszonyokhoz járt, külföldre is, lehetőség szerint cigányokhoz, elég sokat jósolhattak neki, sokat, mármint esztendő-t, vagyont, élvezeteket, gondolom, még halála után sem hitte el, hogy agyonlőtték, agyon-lőhették. Románia legagyonlöttebb fia, mondták az uráról, akire élete utolsó pillana-taiban mintha az általa lemészárolt szarva-sok, kőszáli kecskék, farkasok, de főleg a szabály szerint vesztőhelyre terelt medvék bosszúja szállt volna, s az emberekéről még nem is szóltam és nem is fogok, isten dolga az ilyesmi, szóval Románia legagyonlöttebb fehérmépe, ahogy Mircea Dinescu barátunk mondaná.

Király Károllyal sohasem beszéltem, kö-szönő viszonyban sem vagyunk, gondolom mostmár nem is leszünk.

A hátizsákot kicsomagolom, dolgaimat visszarakom a szekrényekbe a következő megrázkódtatásig.

Ne felejtsetek: Nomen est omen.

BERTHA ZOLTÁN

Wass Albert és a háborús fordulatok

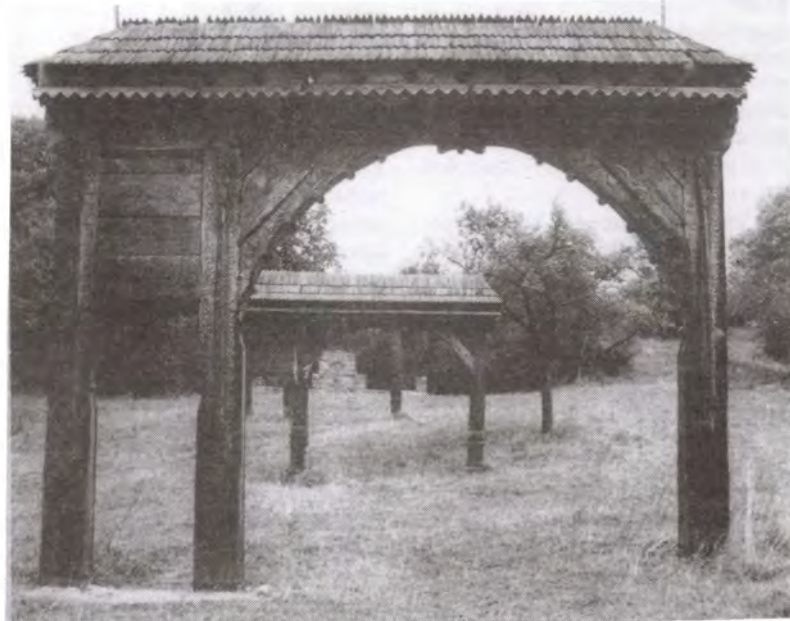
Az 1940. augusztus 30-án — a német-olasz döntőbírók ítélete nyomán — kihirdetett második bécsi döntés folytán Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, s ez természetesen jogi és politikai méltányosságértékesítés, a történelmi jóváértékesítés, a morális igazságközelítés örömeivel és reményével töltötte el a magyarságot — még ha a visszacsatolás "felszabadulást" igazán csak a közvetlen nyelvhasználat és a kultúra fejlődése terén hozott, de így legalább "ismét magyar anyanyelvű állami elemi iskolák jöttek létre, kiszélesedett a magyar tannyelvű középiskolai hálózat". "Kolozsvárt újra magyar egyetem működött" stb. (ahogyan az *Erdély története* kézikönyv fogalmaz). Az erdélyiek közhangulatát, a kisebbségi szorongatottság feloldódásának eufórikus érzelmi állapotát Tamási Áron így fejezi ki *Piros betűk a hazatérés napján* című írásában: "Ezerkilencszáznegyven, szeptember tizenegy. Szerda. Eljött hát végre a nap, amikor Kolozsvár hazatér! Mint a királyfi, kit gonosz hatalmak egyszer elraboltak és eladtak, ez a város is a mai napon úgy érkezik vissza az ő várakozó édesanyjához, Magyarországhoz (...) megszólal a harang (...) Isten zengte talán a város fölött. Vagy egyetlen torokkal a magyar ősök szólaltak meg. Mind együtt az ősök, akik ennek a városnak a temetőjében s ebben az erdélyi földben, mint a nemzeti hagyomány gyöngyszemei, ezerszázados hosszú füzében úgy pihennek".

A fellelegzés pillanatairól sokan mások is tanúságot tesznek. Az *Erdélyi Helikon* vagy a *Pásztortűz* ünnepi-tematikus számaiban többek között Kós Károly, Kemény János, Molter Károly, Reményik Sándor, Asztalos István, Bartók György, Tavasz Sándor, Maksay Albert, az *Üdvözlégy szabadság* (1942) című kolozsvári versantológia szerzői (Szabédi László, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Horváth István, Horváth Imre, Derzsi Sándor, Hegyi Endre, Varró Dezső) vagy *Erdélyben* című esszé-, útnapló-jegyzeteiben a Kolozsvárról elszármazott Cs. Szabó László: mind-mind a nemzeti elnyomatás, a nagyromán nacionalizmus-sovinizmus fojtogatottság terhének megszüntetése, a megkönnyebbülés élményéről valának. Az üde szépségű *Magyar rózsafűben* (1941) Tamási Áron úgyszintén a hon-visszafoglalás boldogító-mámorító érzéseit foglalja kalandos meseregénybe; a meggyötört, megkínzott (s oly sokak látomásában keresztre feszített) magyarság újjáéledésének apoteózisát.

Ugyanakkor azonban mindnyájuk megnyilatkozását áthatja egyfajta hiányérzet, s bizonyos aggodalom hangja. Az új határvonal (noha az etnikai arányokat elfogadhatóan vette figyelembe) ugyanis

földrajzilag kettészelte, megosztotta az integer Erdélyt, s a kívül rekedt mintegy félmillió dél-erdélyi magyarság újabb — mert még duhódtebbé fokozódó hatalmaskodásnak kiszolgáltatódó — szenvedés elé nézhetett. "Az egyik szemünk az örömtől, a másik a fájdalomtól sír" — mondta Nyíró József, s Tamási Áron is a "beteljesülés" elmaradásáról, "szívfájdító" csönkaságáról beszélt, rámutatva arra, hogy az új határ a történelmi Erdélyt — a szellemi örökség-hagyó és a "teljes ünnepre" készülődő Bethlen Gábor "fejedelmet és Erdélyt a homlokán kettőbe vágta" (*Gondolatok hazatérés idején, Piros betűk a hazatérés napján*). Pedig a "történelmi küzdelem fölötti" "örök eszmény" szerint: "Erdély egy és oszthatatlan" (*Három dokumentum*); "emberi művelődés és az ősök ezeréves véradózata árán örök magyar föld Erdély" (*A tűz világossága*). Így viszont "túl a határon testvérek sírnak s vesztenek vagyont, vért és életet; s mint kenyérből, az ősi földből is hiányzik még egy darab" (*Piros betűk a hazatérés napján*). Tehát "a nem-

örömben" (Jékely), a "szabad dal" és "könnyes mámor" (Kiss) feszültségében — fogant költemények is a helyzet ellentmondásait sorakoztatják, stilizálják: "Szabad vagyok, mint a szél és / gyászos, mint a felhők... / Látod, azok is szabadok / s mégis mind kesergők"; "Rabmagyaroknak üzenek, / magyar hátszélről"; "Míg e földet magyar szántja, / másé nem lesz soha"; "ne hagyjátok el a földet, / történetek akármí" (Horváth István: *Üzenet Uzod unokáinak*); "Felerészben — huszonkét fekete / Év múlva — visszakaptuk Pátriánkat" (Jékely Zoltán: *A Betlehemi Csillaghoz*); "testvér-kéz a testvért átkarolta, / hogy a Kárpáttal izmos drága Kar / ölelésében izzott a magyar"; "magyar szabadság össze, / vagy inkább szabadságunk tavasza"; "hazaérjek a hazában, / feledjem el, mi bánt, mi felemás" (Kiss Jenő: *Tavalyi őszt*); "komor, rettenetes zokogással / ujjongok a szabadító felé"; "Üdvözlégy, magyar szabadság! én, élő, / temetőkertből jövök im elé, / onnan hozom a hiába remélő / holtak szentségtörő üdvözlését"; "Azért,

zeti eszme nem lehet más, mint a magyar haza történelmi határai között újrateleponálni az életet" (*Gond és reménység*).

A felajzott érzelmek ambivalenciáját, öröme és szorongás kettősségét tükrözi a Jékely, Szabédi, Kiss Jenő szerkesztette *Üdvözlégy szabadság* versgyűjteménynek már az előszava is: "az erdélyi magyar költő haza-élményét éppen olyanfokú himnikus lelkesedés, illetőleg önméltó tépelődés hangján fejezi ki, mint szerencsésebb nemzetek fiai a lélek sajátos megrendüléseit. S éppen az élmény elemien ösztönözteti a teszt érzéketlenségét a szorongó lelkiismeret gyakori megszólalását; ille-e, időszerű-e a határtalan öröme, amikor 'hadak s vadak' szokatlan mértékben megsaporodtak"; s "kit a halál választ el tőlünk, — kit a határ". Hiszen maguk a lélek viharzásában — a "könnyes

szabadság, üdvözlégy! jövendő / magyarokat tápláló szent gyümölcs"; "nehogy, kin a keserű rabkenyérrel / kiűtött az utálatos csömör, / váljék rabból, feledve a szemérem / parancsát, bosszúálló börtönőr" (Szabédi László: *Üdvözlégy, szabadság!*). E legutóbbi gondolat — hogy a megalázottság semmilyen megváltozott körülmények között se forduljon át másokat megalázó erőszakká, embertelen, bosszúálló elégtelteszerzéssé, győzelmi indulattól eltorzult, alantas visszavágássá — szintén sokaknál vetődik élesen fel; a *Korszerűtlen versek* című ciklusában Reményik Sándor így fogalmaz: "Megtorlás, megtorlást követ. / Én elvettem, ő visszavette. / Kiáltuk: te vagy a hibás? / Vagy az a kérdés, hogy ki kezdte? / Mint a gyermekszoba kérdése, / E gyilkos gyermekjáték is olyan: / Nemzetek közti véres játék" (*Ki kezdte?*);

"Hát nem lehet e korhadó világot / Testvér-színekkel ékesíteni? / A kocka fordul és aki alul volt: / Hegylábánál: hegytetőre kerül, / S amit magának nem kívánt, a más-sal / Folytatja, vagyis hogy kezd elül. / Hát így kell mindig lennie: / Az egyik alul, s a másik felül? / Ölni, vagy halni: ez a nagy parancs: / És szép egymás-mellettiség soha? (...) Isten maradjon egyes-egyedül — / Kiben nincs többé rab és hódító / És nincsen többé alul és felül!" (*Egymás mellett soha?*) Tamási pedig így összegezi: "Erdély fölött a magyar impérium azon múlik, hogy magunkkal törődünk s nem másokat szorongatunk. Nekünk kell minőségben odáig nőni és mennyiségben odáig szaporodni, hogy a történelmi pernek egyszer és örökre vége legyen" (*Levél Erdélyből*). (De a hatalmi téboly és gyűlölködés ellen olyan kiemelkedő közéleti vagy egyházi személyiségek is folytonosan felemelték a szavukat, mint amilyen Márton Áron volt — akinek a gyulafehérvári püspökségét is két részre osztotta a bécsi döntés nyomán kialakított új országhatár.)

Az elmégesedő háborús politikai helyzetben a dél-erdélyi magyarság helyzete a román fennhatóság alatt csakugyan romlott. Egyre keményebb rendszabályokat léptettek életbe, erősen korlátozták az amúgy is csekély anyanyelvi oktatást és sajtót, betiltották a kulturális és politikai szervezeteket, akadályozták a Magyar Népközség munkáját — mely mint egyetlen elismert érdekképviselő próbált működni —, bevezették a munkaszolgálatot és az internálás intézményét, napirenden voltak a kiutasítások" (*Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Szerk. Diószegi László, R. Süle Andrea. Bp., 1990.). A kétségbeesett viszonyokról tudósít hitelesen és felkavaró szuggesztivitással Kacsó Sándor regénye, a *Lélekvesztőn* (1941), illetve Méliusz József *Sors és jelkép* című nagyszabású epikai kompozíciója 1943–44-ből.

Vészhelyes igazolódtak az erdélyi magyar írástudók, értelmiségiek félelmei, a nyugtalanító felemáságból fakadó előérzetek, előjelzések. És sajnálatos módon azok is, amelyek a Magyarországról történő hivatali-ideológiai és politikai beáramlástól az erdélyiség sajátos szellemi-kulturális minőségeit, illetve azok megbecsültségét féltették. Mert a nemzetegység művelődési-intézményi kereteinek örömdetesen eredményes helyreállítása mellett az anyaországból történő emberi és társadalmi (főként középosztályi) benyomás (hasznosuló érzéketlenségével) valóban veszélyként jelentkezett — a transzszilván jellegzetességek, érték-hagyományok önálló arculatának elhalványításával fenyegetett. Az erre reagáló árnyaltos identitásvédelem szólalt meg, amidőn a helikoni-marosvécsi fröcsoportosulás tagjai — közös dek-

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>>> folytatás a 15. oldalról

larációikban is — a nemes tradíciók ápolásának szükségességéről beszélték, majd a "múltbéli tapasztalatok", az "ősi tájegységekben rejlő kipróbált erők", a finomabb transzszilvániai karaktervonások és szempontok hasznosítására intettek, sérelmezve a tájékozatlanul központosító bürokratizmus túlzó gyakorlatát, az erdélyiség speciális lelki jegyeinek, önértelmező törekvéseinek néminemű elsovasztását. (Tamási Áron 1942-ben egyenesen így fogalmazott: "A szív megkapta a sorsból a hazatérés legnagyobb ajándékát, de a szellem mostoha sorsra száműzetett" (*Erdélyi jelentés a magyar szellem küszködéséről*). 1948-ban, *Ember az országút szélén* című emlékidéző regényében Wass Albert szintén hasonlóképpen jellemezte ezeket a családást okozó jelenségeket: "A hivatalokat Budapesten osztogatták. És pedig azoknak osztogatták, akik ott voltak. Akiket a protekció előretolt. Csupa miniszteriális urak sógorai és unokaöccsei, sógorok és unokaöccsök iskolatársai és az iskolatársak barátai lepték el az erdélyi hivatalokat. Olyanok, akiknek fogalmuk sem volt arról, hogy miféle emberek élnek Erdélyben és hogyan élnek. Csak egyszerűen jöttek, átvettek minket, mint ahogy egy juhnyájt átvész az újonnan szerződött pásztor és uralkodni kezdtek rajtuk. És ez minden vonalon így volt. Emlékszem, micsonda megbotránkozást keltett, amikor a kolozsvári színház élére egy pesti színigazgatót küldtek, aki az a nyilatkozattal érkezett le hozzánk, amilyen a szerencsének közé kiküldött angol tisztviselő szöveg: 'kultúrát hozok Kolozsvárnak'. És aztán hozott egy olyan csapnivalóan rossz harmadrangú színházat, ami nyomába sem léphetett a mi huszonkét éves át nehezen fenntartott kolozsvári magyar színházunknak.") S az összetett, minőségelvű önazonosság- és helyzettudat, a körültekintő gondérzékenység, a szülőföld-hűség, a kisebbségi humánus éberen megőrzött és továbbvitt erkölcsi eszményeivel töltekező magasrendű eszmeiség jutott kifejezésre abban is, ahogyan a példateremtő erdélyi szellem kiemelkedő egyéniségei a kislepi együttélés történelmi meghatározottságainak és etikai normáinak-törvényszerűségeinek elismerésével figyelmeztettek a másféle kultúrák elkötelezett megbecsülésére. (Mindezekről a társadalmi-történelmi, politikai és szellemi-kulturális folyamatokról részletes és pontos képet ad Pomogáts Béla: *Négy esztendő szabadság. Erdély magyar irodalmi élete 1940 és 1944 között*. In: *In honorem Czine Mihály*. Szerk. Görömbei András és Kenyeres Zoltán. Debrecen, 1999.)

Wass Albert világszemlélete, műveinek emberlátása és értékfel-fogása szervesen kötődik mindezekhez a legnemesebb és leghitelesebb morális és irodalmi tradí-

ciókhoz. *Jönnék!* című vallomások, dokumentumriport-, naplószerű elemekkel és esszéisztikus reflexiókkal dústított élménybeszámolója pedig azoknak az alkotásoknak a kontextusába épül, amelyek tényeket elbeszélő konkrétság és erkölcs-filozófiai távlatokat kibontó általánosítás (tárgyiasság és szubjektív — de közösségi mértékű! — hevélet) egyeztetésével örökítik meg Észak-Erdély felszabadulásának napjait. A kisregény 1940. novemberi keltezésű, megjelenése is gyors a *Révai* kiadónál — az *Erdélyi Helikon* 1941/1-es számában Kiss Jenő pedig már méltatást is közöl róla. A "hazatérés irodalmának egyik meg-ragadó terméke" szerinte ez a mű, ez a "kitűnő könyv", amely a történelmi sorsforduló felzaklató-felbolydító eseményeit életes eleven-séggel és örök időszersűséggel meséli el, érzékíti meg; mert jellemző rá "az a bölcs és meleg szemlélet, amelynek nemes anyagába beleágyazva egyöntetű képpé állnak össze a mozaikkövek, az a gondolatokkal átszőtt, bensőséges emberi líra, mely hol elborul, hol fényekkel játszik, — most még a düh ostarával sújt le, hogy nem sokára már a mámor önkívületében zengje a honvédek bevonulásának, a szabaddító testvéri viszontlátásnak nagyszerű pillanatait". S valóban: elfogulatlan valóságátlátás és ujjongó lelkesültég nem kioltja, hanem erősíti itt egymást. A humánus mély-ségeiből felfakadó méltányosság a minden irányban érvényesítendő — kiengesztelő és igaz — megoldásokat szolgálja.

Vérlázító jelenetek során lepleződik le például a zsarnoki román uralom működésének erkölcsi tart-hatatlansága: a magyarokkal gonoszul packázó hatalmi bürokrácia, a mindennapos durvuló kisebbségellenes politikai gyakorlat, a korrupció, a közéleti balkanizmus el-viselhetetlensége. A Magyarországra a könyvnapokra kiutazni kívánó író a legmegalázóbb hivatali eljárások végén sem kap útlevelet, másokat házkutatásokkal kínoznak, kényszmunkára deportálnak, miközben zűg a propaganda: "Románia a románoké!"; "egy barázdát sem!" Két évtized borzalmait te-lítik az emlékezetet s tolnak most fel: "Szemem előtt döntötték be fa-lusi házak ajtaját puskatussal, s szennyes, bocskoros, állati tekintetű katonák ültöttek, szűrtak férfít, asszonyt, gyermeket. Lányokat te-pertek le durva röhejrel a szalma közé, s én mindezt láttam ott abban a percben, és láttam a megkínzottak vérben vonagló tekintetét. Hallot-tam halálra botozottak utolsó hör-géseit. Láttam megcsönkített ha-lottakat temetetlenül heverni or-szágutak szélén"; s templomot, amelyben szuronnal döfködve kényszerítették a papot a román hadsereg dicsőítésére és a magyar-ság elátkozására.

S ezt a kálváriát törlik meg a remegve hallgatott és az idegeket "elpattanó" várva várt rádiós hírek a bécsi döntésről. Nem csoda az indulatok áradó kavargása: "Felug-

ráltunk. Tülekedtünk a térkép kö-rül, kezünk reszketve markolta a ceruzát (...) Már akkor jégge s kővé fagyva álltunk. A könny is, mely elindult, szemünkbe dermedt. So-ha ennyi súlyos érzés nem vihar-zott át egyszerre szívünkön. Ek-kora öröm s ekkora fájdalom (...) Aztán megfordultam és az ablak-hoz mentem (...) Éreztem, hogy ro-hanni kellene, kirohanni a mezők közé s végigkiáltani rajtuk riadó szóval, hogy öltözzenek csupa vi-rágba, mert újra magyar föld lettek! Az erdőig szaladni és felverni a fá-kat, hogy énekeljenek a boldog-ságtól! De ugyanakkor meg kellett volna állni szemközt fordulva a dé-li dombvonallal, levett kalappal s lehajtott fejjel." S ha feltör a meg-szenvedett büszkeség és méltóság-érzet, az nem mást jelent és nem másból táplálkozik, mint "hogy bír-ni tudtuk a szenvedést, amit azért rakott Isten a vállunkra, hogy általa megerősödjünk egyrészt, másrészt pedig tanuljunk belőle és igazságo-sabbak tudjunk lenni másokkal, mint azok voltak velünk."

Gyűlöletre tehát nem gyűlölet a válasz (hanem a remény, hogy "nem az lesz a legokosabb ember, aki a gyűlöletet tudja, hanem az, aki a szeretetet és a megértést"). Még a román közhatalom legvérmesebb pribékjei is szabadon visszahúzó-dhatnak, bántódás nélkül ("Bizony, annak idején a mi csendőreink nem ilyen simán búcsúztak el állomás-helyüktől. Vér volt és halál az ő búcsúztatójuk, nem csöndes fejcsó-válgatás"), nemhogy ártatlan köz-népet, kisembereket fenyegetne va-lamilyen veszély. Az fró-elbeszélő szinte legnagyobb haragja azokkal szemben gerjed fel, akik rémhíreket terjesztve tájékozatlan falusi pa-rasztasszonyokat riogatnak: házu-kat majd felgyújtják a magyarok ("Szerettem volna elkapni a gaz-embert, aki ezzel a gyalázatos hí-reszteléssel falunk békéjét és csendjét felkavarta (...) Fertelmes és undorító merénylet volt ez a békes-ség s az egyetértés ellen"). Ellenke-zőleg: a brutális erőszakot továbbra — és utóljára — is a magyarságnak kell eltűnnie: a visszavonuló román hadsereg garázda katonái kímélet-lenül dúlnak-rabolnak, jószágokat hajtanak el, falvakat, birtokokat fosztogatnak. Wass Albert árnyalt emberábrázolása azonban a típu-sokban és a típusok mellett-mögött rejtőző különösségekre is kiterjed és a valódi emberség megnyilvánu-lásait is mindenütt számba veszi. Egy magasrangú román tiszt őszin-tén, saját presztízsüket menteni próbálva szégyenkezik a szabad-rablások miatt és intézkedik a lehe-tőség szerinti jóvátétel érdekében; sőt a saját katonái által szintén ki-fosztott vagy becsapott román pa-rasztok egyikének is vissza-szolgáltatja az annak járó pénzt. Ez viszont annyira meglepi a hitetlen-kedő román gazdát, hogy így fakad ki: "Román vagyok, igen. Mégis azt mondom: huszonkét éven át lopta-tok és hazudtatok, miért hittem vol-na éppen neked? Te vagy az első becsületes ember ebben a ruhában,

akit huszonkét év óta láttam. Isten éltesen és Isten segítsen, domnule őrnagy, mert te becsületes ember vagy! Az első becsületes ember!" S egy másik falusi román öregember pedig ilyenfajta bölcs és (ön)kriti-kus egykedvűséggel kommentálja a határmódosítást: "Urak dolga. Tőlem jöhet, aki akar. Tudom, hogy sem a kaszámat, sem a gereblyémet nem veszi ki a kezemből, hogy hely-lyettem kaszáljon és gereblyéljen (...) Tudod, uram (...) ezért kellett elpusztuljon Románia. Mert min-denki csak lopott. Felhúzták a nadrá-got, hivatalba került s lopott. Szétlopták egész Romániát. Na. Úgy mondom, ahogy van. Csak lo-pás, lopás, lopás. Senki nem gon-dolt az országgal. Mindenki csak igyekezett megtönni a zsebét. Hát most ott van. Én bizony nem sajná-lom. Nem félek se a magyaroktól, se a németektől, sem az oroszoktól. Tőlem jöhet akármelyik. Egyik sem fogja kivenni kezemből a kapát, hogy mált kapáljon helyettem, az biztos."

Nem a jellemrajzok hitelessége csorbul, ha egészen ríkfőtan karika-turisztikus — vagy félelmetesen neveléses, groteszk és ijesztő — figurák is felvillannak: a történelem produkálja ezeket az önparádia ha-táraíg eszelős, bizarr vagy nagyon is kiszámítható viselkedésmódokat — mentalitásformákat és jellem-csúfságokat. Az egyik visszataszít-óan véresszájú magyargyalázó tisztviselő — aki azelőtt így üvöltö-zött: "Bízzák csak rám a kisebbségi kérdést, elintézném hamar. Össze-gyűjteném mind a magyarokat, ide Désre, a piacra, s géppuskát eresz-tenék közéjük. Két géppuska kelle-ne csak. Meg lenne oldva az egész kisebbségi kérdés!"; "Ti magyarok mindig effélével jöttök! Mindig kell nektek valami! Mindig csak kértek, kértek! Még szabad időnkben is nektek dolgozunk! Aztán beszé-ltek, hogy nincs jó dolgok Romá-niában! Menjete ki, ha nincs jó dolgok! Menjete a fenébe, Buda-pestre! Hát nem vagytok szaba-dok? Nem? Járhattok össze-vissza az országban, mehettek, ahová a-kartok, az ördög sem kérdi meg, hogy hová mentek! Tudom én, mi-ért akartok ti mind Budapestre menni! Budapestre! La Budapest! Tudom én! Revízió kell nektek! Hát adnék én nektek Budapestet és re-víziót!" — most szinte nyüszítve ré-mülő könnyöngésbe kezd. S általában is különös volt ezt a sok rettenthe-tetlen hivatalbeli oroszánt látni fel-dúlt ábrázattal, idegesen és megrettenve, kiket máskor csak úgy látott az ember, könyörtelen merevséggel, vagy gúnyos kedé-lyességgel egy íróasztal mögött, mint valami kis gonosz olimposi félisten-csecsemőt". Mások törlesz-kedő-alázatoskodó bizonygatással hirdetik, hogy ők mennyire "nem rossz emberek" voltak mindig. Megint mások a sunyi-meghu-nyászkodó alakoskodásban — az önátmentési stratégia sikeres vég-hezvitelkor — odáig merészke-dnek, hogy hangoskodó magyarél-jenzésbe kezdenek. A köpönyeg-

forгатásnak ezt a kavalkádját csak az ironia érzékelteheti híven: "arra gondoltam, milyen kár igazán, hogy huszonkét év kellett, amíg megtudhattuk, hogy mennyi jó ember között éltünk, s mennyi jó emberünk volt, akik a dolgainkat igazították. Milyen kár igazán, hogy nem tudtunk erre hamarabb rájönni, talán még használni is lehetett volna valami jóra ezt a sok jó embert. Mégis csak igazuk lehet azoknak, akik azt állítják, hogy a jószág szerényen bujkál az emberi természetben, mert ezekben az emberekben igazán nagyon szerényen viselkedett az elmúlt időkből"; "micsoda nyelvtelenséggel áldotta meg az Isten az ilyen embereket, mint amilyen nálunk a jegyző, a bírő, meg az adószedő. Néhány nappal ezelőtt még nem tudtak egy szót sem magyarul s ma már úgy beszélnek, mintha egész életükben azt tették volna". Mindennek a megítélésakor a roppant hatalmú történelem fintorát éppúgy észre kell venni, mint a tömegbutaság, az alacsony tömegerkölcs és az egyéneket kihasználó hatalmi manipuláció meghatározó alapjelenségeit: "ezek az apró fiúk, szegények, igazán nem tehetnek semmiről. Bábszínházat játszott velük a történelem. Éltek valahol békésen a hegyek között, juhok legeltettek vagy földet szántottak, s egyszerre csak fölkapta őket valami bolond forgószél, csinált belőlük urat, még nagyobb urat, húsz évig tartotta őket ebben az uraságban, míg szépen kiépítették maguk köré az egész életet, maguk és családjuk életét, de talajt gyűjteni maguk alá buták voltak és ügyetlenek... aztán egyszerre vége lett a színháznak, s ők ott állnak a semmiben, talajtalanul és gyökértelenül, megrézték, szomorú bohócok a sorsnak". Az Erdélybe újonnan, mesterségesen beletelepített és uszíthatóvá idomított románok szociológiai, szociálpszichológiai értelemben is jellegzetes tömegeiről van szó; az olyan fiatalokról például, akik a tisztesség helyett "az iskolában egyre csak Stefan cel Marét és Mihály Viteazut hallották emlegetni. Meg aztán, hogy Erdély nem is volt soha a magyaroké, csak éppen tévedésből egy kevés ideig, s hogy magyarok nincsenek is itten, s ha mégis lennének néhányan, hát nem is magyarok azok, csak elmagyarosodott románok, kik megtagadták a dicső őseredet." A karakterkodikum sokrétűsége mellett az író humora tehát a szánalmasságban is fenyegető tömegpsziché leleplezésében is remekel. A bécsi döntést efféle vélemények kísérik: "A románok szidták a királyukat s a minisztereit, amiért eladták őket a magyaroknak. Szegények úgy képzeltek el, hogy Teleki és Csáky egy-egy nagy köteg bankót nyomtak ő felsége zsebébe, valamit kaptak abból a miniszterek is, és így csinálták meg a vásárt. Úgy érezhették magukat, mint az a tulok, akit a vásáron eladnak a mézárósnak, előbb köpködve és esküdözve, hogy így folyjon ki a szemem, ha ennyiért odaadom,

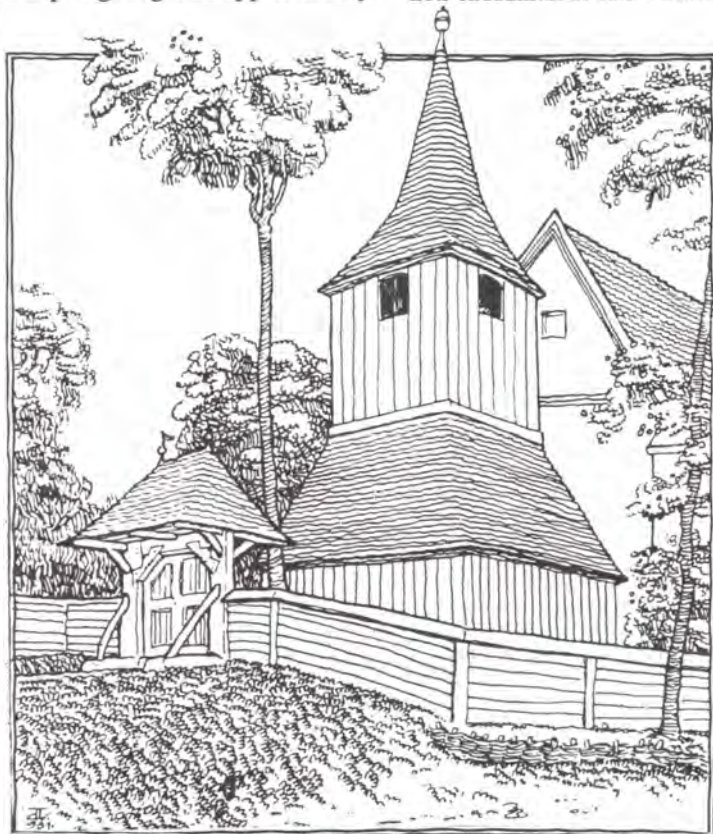
s úgy száradjon le a kezem, ha többet adok érte, s végül aztán összecsapkodják a tenyerüket és a tulok mehet." A megjelenítés, a leírás hangnemenek változatossága a megfigyelés tárgyilagosságától az igazságvágy szenvedélyéig terjed; a humoros vagy drámai jelenetezés az örök aktualitást célzó aforisztikus elmélkedések szentenciáival váltakozik, az esszéistikus kijelentések a megrendülésekből fakadó vallásos-imádságos fohász emelkedett tónusával ("Zsoltár és trombitaszó: ez kíséri az ember útját végig a világon, és mindig a trombitaszó a hangosabb. De mélyebbről jön a zsoltár és erősebb (...) Mert a trombitát egy torok fújja, a többi csak engedelmességedik neki vakon, de a zsoltárt, ha halkan is: százezrek éneklik"), hogy az érzelmileg felforósított gondolatfutamok azután végül a himnikus könyörgés vagy az ódai, szózatossá intélem patoszába torkollik: "Néhány napot ünnepeltünk így, bánat s öröm között (...) Aztán felkeltünk az asztal mellől, szólottunk néhány csöndes szót még, s indultunk dolgaink után. Szántani kellett s vetni, mert munkából áll az élet. S munkából épül a jövő is, a mi erdélyi jövőnk épülete pedig még csak éppen az alap-

néha rosszat. Az marad meg rajta csupán, ki igazsággal jár s keményen markol. Ha pedig elfelejti a ti fületek a nemzet törvényeit, miket huszonkét éven át vérrel s kínnal tanult, s ott kezditek el újra, hol annak idején abbamaradt: bizony mondom, pusztulás leszen akkor és dőghalál."

Békés önépítés helyett háborús kataklizmák, erdélyi önsorsirányítás helyett nagyhatalmi agressziót, önvédelmi remény helyett kiszolgáltatottság, embertelen pusztulás és nyomor: ez következett azonban el az 1940-es esélyek szeretefoszlásával, s a világháború végeztekor a magyarság nemzeti identitásának eltiprásával, az ország legázolásával, Magyarország és Erdély újra elvesztésével. A fizikai és lelki borzalmak előadásának részletei Wass Albert több művében tárulkoznak föl gazdagon és katartikus erővel, így a kétségbeesés komorságával teli *Adjátok vissza a hegyeim!* vagy a mesei-pikareszk elbeszéléshagyományhoz közeli *Tizenhárom almafa* című regényében is. A negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején — a nyugati emigráció (a "menekült-sors") kezdeti időszakából néz vissza és te-

is, és csak a szűk pinceablakon keresztül tudtunk valahogy kimászni onnan. Piszkosan, tépett ingben, ahogy voltam, kiálltam az udvarház északkeleti sarkába, s onnan a dombról néztem a tő felé kanyargó országutat, amerről a honvédek kellett megérkezzenek a szabadsággal"; a legkeserűbb emlék pedig 1944 őszén az orosz tankok dühöregésétől hangos és a román repülőik által bombázott Kolozsvártól való búcsúzás pillanata, a németektől felrobbantott híd, s a füstölgő romok között, az elhagyatott szennyes járdán némán, mozdulatlanul imádkozó két megrettent apácát látványától elszorult szívvel; felmérve, hogy a világ, az én világom, amiben felnőttem, menthetetlenül összedől. — Az "átképzős tartalékos zászlósként", "hadosztályparancsnoki segédtsízként" a "muszka földet" is bejáró, frontszolgálatot teljesítő író (miután a "kurtára szabott felszabadulás" esztendőiben sorra jelentek meg könyvei) a "gyászos háborút" (ahogy írja) azután a Bajor-erdőben fejezte be, "nem messzire Nyíró Jósikától".

A magyarság tönkremenetelének minden állomása, a magyarság passiójának mindeme összes stációja a kisemberi sorsnyomorúság testközelbeli mélységperspektívájából vetül elének az *Adjátok vissza a hegyeim!*-ben. Az egyszerű erdélyi erdőpásztor, vadőr elbeszélő-főszereplője a megrendítő krónikás élet-történetnek így summázza (a vádló-követelő lamentáció hevületében) az átélteteket — a nagyvilág, a nagypolitika hatalmasaihoz fordulva: "Nézzétek urak: idestova ötven esztendeje már, hogy belerángattatok ebbe a játékba. Játszottatok az én bőromon háborút és országosztást, ide-oda ajándékoztatok engem s a hegyeim, mint ahogy gyermekek ajándékozzák a játékszereket egymásnak. S én ötven esztendeig engedelmesen játszottam nektek mindent, amit csak parancsoltatok: kisebbségi sorsot, megaláztatást és elnyomást, üldözést nyelvem és fajtám miatt, fölzsabadulást és katonáskodást. Játszottam háborút. Felkesedést és halálfélelmet, rámenős bátorságot és fejvesztett menekülést, játszottam kétségbeesést, fájdalmat, dühöt, elvesztett háborút. Játszottam elvesztett otthonot és elvesztett családot, csikorgófogú bosszúvágyat és hadifogságot, játszottam hontalan bujdosást, magányos, kóborló farkassorsot az emberi rengetegben... urak, nekem elég volt. Én nem játszom tovább. Adjátok vissza a hegyeim!" S mintegy ennek ki-bomlásaként jelenül meg a sorsjellemző eseményrengetegben a konkrét léthelyzetek sokasága. Az, ahogyan 1940-ben "először is a román katonák szedtek össze mindenféle puszkát kifelé mentükben, s azután pedig a beérkező magyarok tették ugyanazt", s ahogy ekkoriban a képmutató-hízog (s később újra pálforduló) románok torkuk szakadtából dicsőítették a magyar

zatot bírja. De az alapzat megvan: kemény kőszikla az. Rajtunk múlik, igazán mirajtunk, hogy mit emelünk reája (...) Az jöjjön csak ide, aki testvért keres, nem pedig koncot, akit ennek a földnek szeretete vonz, s nem a megmaradt zsírszja. Sokat szenvedett föl ez az ország, áhítattal tegye lábát reá, aki messziről jön (...) Léha viselettel meg ne botránkoztassa haszonleső vendég (...) S szólók hozzátok, testvéreim, Erdély bajvivó magyarjai (...) Régi hibákba vissza ne essetek. Szorítsátok egymás kezét még jobban, mint eddig (...) Mert mondom Néked: a történelem kereke gyakorta fordul, és néha jót fordul és

kint végig az író a történeteken, az átszínező önleletrajziaság, a regényesített vallomástétel és a cselekményes, eseményből társadalmi-történelmi korfestés művészi törekvéseivel. Azt a korszakot elevenítve meg, amelyet életének legszebb és legkeserűbb élménye keretez — amint erről 1984-ben így emlékezik: "Életem legszebb élménye? Amikor megláttam az első magyar motorkerékpáros honvédet az országúton 1940 szeptemberében (...) falunk felé közeledni. Alig fél órával azelőtt az utolsó kivonuló román katonacsorda végigdúlta a falut (...) Apámat s engem pincébe zártak, magukkal vitték a kulcsot

CINTEREMKAPU · HÁRANGLAB · MEZOKÖBÖLKÜT · 63

>>>>> folytatás a 18. oldalon

>>>>> folytatás a 17. oldalról

katonákat; úgyannyira, hogy a magyar alezredek példaképek állítják az ilyen tösgyökeres magyarnak vélt embereket (mint "lelkes hazafiakat") a valódi és szemérmes magyarok elé. Majd az, ahogyan meg kell tapasztalni a katonaság demoralizáló "kaszárvilágát", meglatni az ellenség soraiban is az ártatlanul a háború poklába lőkött szegényembert, ahogy ölni, gyilkolni kell minden emberi szolidaritásérzet ellenére, elkövetni, véghezvinni és beletévelyedni a bűntelen bűnbe, hallgatni hol a fenekedést, hol a kiábrándító megcsalás hangját (miszerint "úgyis csak az uraknak lesz hasznuk abból, ha megnyerjük a háborút"), ráébredni, hogy "mindig a nagyobbik gonoszság és a nagyobbik gyűlölet győz", mert "ha két vadállat küzd egymással, akkor mindig a vadabbik vadállata diadal". S túlélni az apokaliptikusként bekövetkező katasztrófákat az orosz-román invázió során: a család kiirtását, a lánytestvér megbecstelenítését, a fiútestvér elhurcolását, hányattatását. Aztán katonaszökevényként tengődni, újra háborúba indulni a német, orosz, román prédálások, fosztogatások forgatagában. ("Előttünk ellenség, fejük fölött ellenség, és mögöttünk egy fölfordult és kirabolt ország (...) Naponta elzúgtak fölöttünk az ezüstsármány gépek, röpcédulákat és bombákat szórtak vegyesen, és a röpcédulák az állt, hogy fölszabadítani jöttek bennünket, bombáikkal pedig porrá verték az otthonokat, a templomokat és a kórházakat, és elpusztítottak asszonyt és gyermeket. És tudtuk, hogy olyan emberek teszik ezt, akik sok-sok ezer kilométerre laknak tőlünk egy nagy tengeren túl, akik semmit sem tudnak rólunk, csak azt, hogy egy jelentéktelen kis nép vagyunk, s akikről mi sem tudunk egyebet, csak annyit, hogy ők a világ leghatalmasabb népe, a szabadság és a józan munka népe, s hogy el akarnak pusztítani bennünket valamiért"), tépelődni a jaltai megállapodás ("egérfogó"), az egyéni és a kollektív felelősség miébenlétén és a gondviselés természetén — hiányán vagy szükségén —, orosz fogságba esni, egy orosz őrmensége folytán mégis kiszabadulni s így szökött hadifogolyként bujdosolni, s eliszonyodni, hogy miképpen nevezhetik mindezt felszabadulásnak ("Mert ez hazugság volt, és hazudni csak a gyöngének lehet joga, annak, akit levertek, hogy a bőrét mentse vele, ahogy lehet. De az erősnek, a győztesnek nincsen joga hazugsághoz. Aljas gazember, aki ezt teszi. Joga van ahhoz, hogy üssön, verjen, éheztesse, kiraboljon, joga van ahhoz is, hogy agyonlőjön vagy fölakasszon, mert ő az erősebb, ő lett a győztes. De hazudni nincsen joga. És én mindent megbocsájtok a győzteseknek, amit velünk elkövettek, de ezt az egyet nem"). És végül látni, hogy "mindenki igazságról, békéről, emberi jogokról és újjáépítésről beszélt, és mégis csupa gaz-

ság, gyilkosság, jogtalanság csupa pusztítás történt mindenfelé", megérni a kommunizmus beköszöntét, úgymond törvényen kívüli "háborús bűnösöként" rejtekezni, börtönbe, kényszermunka-táborba, s bányába kerülni, megint elszökve erdei rablónak állni, s felismerve, hogy "a baj nem csak a kommunizmussal van, hanem az emberekkel, akik gonoszak", mert nem a kommunizmus győzött, hanem "a hitvány és aljas emberek győztek, akik se nem kommunisták, se nem egyebek, csak hitványok és aljasok": bízni a nyugatra menekülés értelmében, a magyar ügy apostoli szószólójává válás lehetőségében. De rádöbenni ennek illúziójára is, mivelhogy a kisépí igazság nem kap képviselőt, sőt süket fülekre talál a világpolitika vezetői között ("az igazságot, a békét és a megértést mindig csak azok keresik a földön, akiket legyőztek és eltapostak"); minden csak üres jelszó és valójában minden pusztán üzlet: "csak üzletemberek vannak a világon"; a magyarok pedig szétszóródnak és beolvadnak, "magyarnak idegenben a legnagyobb ellensége mindig a magyar", és győz az önzés, az egyéni boldogulás ábrándja, a kilátástalanság. S marad az akár irracionális életösztön, szülőföld-szeretet, igazságérzet a kérdés és a kérdés elkiáltására: "mit vétettem ellenetek, urak? És mit vétett az én népem, ott a hegyek között? Majd elveszik a pénztárcaikat, mint ahogy azt a gazdagok szokták, ha nem tudnak megfelelni a szegények kérdéseire, de én azt mondom nekik: nem urak! Ne alalmaznát adjatok. Adjatok vissza a hegyeimért!"

A társadalomkritikai, történelmi-bölcséleti mondanandó alapmótvumai megegyezők, a hangszerelés más a *Tizenhárom almafában* — tükrözve Wass Albert regényírásának széles távlatait. A furfangos székely Tancos Csuda Mócsi — akinek, mint általában a székelységnek, isteni elrendelésekppen esze is van, szíve is s a munkához is ért (a játékos-mesei történetbevezető szerint) — Tamási Nyíró gőbé-alakjaihoz, mesehőseihez hasonlóképpen jár túl rendszerint és számtalanszor az érzéketlen feljebbvalók eszén — a román előjáróktól a magyar adószedőktől és katonatisztekten át a németek megparancsolta beszolgáltatások végrehajtóiig. A kalandok a visszacsatolások kezdődnek, a katonaságnál folytatódnak s a háborús megpróbáltatások után "a hegylakó népek ősi türelmével" várt tavaszi megújulást remélő hétköznapiakkal zárulnak: "Mert Isten, aki a kivágtat csonkból termőfát tud növesztetni újra, nem hagyja elveszni a népeket sem, akik benne hisznek". Közben pedig a Szabó Dezső-i szatíra erőteljességével kipellengérezett politikai-társadalmi hazugságok, ostobaságok özöne árad, s tombol a nyilasoktól a kommunistákig kavargó-tülekedő érdekcsoportok emberellenes rémuralma. A kisemberek megalázásából és mindennapi

gyötretésből a magyar katonaság is kiveszi a részét, s igen jellemző, ahogyan a bevonulók teljes tudatlansággal, tájékozatlansággal — az erdélyiségről, az erdélyi pszichéről, az erdélyi népek sorsközösségéről mit sem tudva — oktatják ki magas lóról a hűséges erdélyieket a helyes magyarságra, s álságosan handabandázó felsőbbbségérzettel "okosítják" őket. Tancos Csuda Mócsi kertjét is — az almafák között húzóda — kettészeli a határ, s a marakodó örök közt kell megvédenie a gazdának a sajátját. S hallgatni a bornírt magyar katona öntelt szónoklatait: "Örvendjen, hogy felszabadítottuk, hogy eljöttünk magamiat ide. Mit gondolt? Ülhetünk volna mi jobb helyen is odahaza, semhogy ezeket a bitang hegyeket másszuk! Hát nincs már egy csepp hazafias érzés sem magukban? Annyit jelent maguknak a magyarság, hogy hol jobb, hol rosszabb? Mi? De már szenvedni, tűrni és áldozni a magyarságukért nem tudnak?"; "mi a vérünket ontjuk magáért, s maga ilyeneket mond! Hát magyar ember maga? Hát magyar beszéd az ilyen? Hát ha kőből hoznánk is kenyeret magának, nem jobban kellene ízlelődjék az is a románok pulickájánál? Mi? — Azért a pulickát nem köll ám szidni — komorodott el Mócsi —, mert mi itt mind azt esszük. Egyébként maga mennyit ontott belőle? — Micsodából? — Hát a veréből. Sze tán arról beszél?" Vagy a magyar újságírókisasszonyt: "Teljesen hiányzik a kultúra magukból, atyafi". Vagy a századparancsnokét: "Emberek (...) tudjuk, hogy magukat a huszonkét esztendő román megszállás fizikailag is, és erkölcsileg is a legalacsonyabb fokra züllesztette. Nekünk azonban most az a feladatunk, hogy a rendelkezésre álló rövid idő alatt használható, épkezláb embereket faragjunk magukból". Vagy a régen kitelepült s most magas pozícióban visszatérő székely hadnagyét: "Hűséges, kötelességtudó, minden parancsot azonnal végrehajtó székely van csak! A többi nem székely! A többi csak oláh! Akiket ki kell gyomlálni magunk közül, mint a töviset! Ki kell irtsuk az olyat, hogy nyoma se maradjon közöttünk!" S az ilyenekre már olykor nemcsak a visszavágó replikák szellemessége a válasz, hanem a fájdalmas kifakadás: "én a románok alatt mind a huszonkét esztendőt egybevéve nem fizettem annyit, mint amennyit maguk itten egy esztendőre követelnek rajtam. Márpedig ide hallgasson! Ha az elenségem, aki számára én csak egy bűdös székely voltam, beérte huszonkét esztendő alatt ennyivel, magiknak akkor százhuszonkettőre is sok kell legyen, sze tán azért gyűttek, hogy segítsenek, igaz-e?" Gyakori persze a kedélyes, rezignált beletörődés is: "Bizony nehéz lesz magukból újra embert faragni. Hosszú ideig tartott a román uralom, hiába. — Alázatosan jelentem, ez már igaz — mondotta Mócsi is csöndesebben. — De most örvendenek, hogy honvédek lehetnek,

ugye?"; "Aztán rosszak-e nagyon a tisztetek? (...) — Nem rosszabbak, mint a románoknál voltak — adta meg Mócsi a választ". S az ilyenfajta kérdés: "Aztán úgy nem lehetne-e, hogy a két rossz közül egyik se legyen?" És az efféle megjegyzés: "Te (...) örvendesz, hogy magyar leszel? — Sze tán az voltam én eddig is." (Az *Adjatok vissza a hegyeimért!*-ben ez így hangzik: "Örvendenek, ugye, hogy magyarok lettek megint? — kérdezte. Egy nagybajszos öreg gazda fölvetette erre a fejét. — Magyarok voltunk mi eddig is, kérem — felelte tempósan. Az alezredek kissé megzavarodott ettől a beszédétől"; az *Ember az országút szélén*-ben pedig így: "Aztán a tiszt szembefordult velünk (...) 'Na, emberek! Elhoztuk maguknak a föl-szabadulást!' Hetykén, szinte kötekedő hangon mondta ezt (...) De akkor történt valami. Az az idősebb ember, juhászpásztor volt a község-nél, előbbre lépett és utána szólt a tisztnek: 'Engedelmet instállok, tiszt uram! 'Na mi van öreg?' állt meg a fiatal ember. 'Már engedelmet instállok a tiszt úrtól, hogy így parasztosan megállítom. De megkérném illedelemmel: szíveskedjék már elmagyarázni nekünk, hogy mit es jelenten ez itten, hogy asszonygya: Erdély újra magyar?' 'Mi?' horkant föl a tiszt' ezt még magyarázni is kell maguknak? Hát azt jelenti, hogy Erdély újra a mienk lett! Újra magyarrá tesszük! Nahát! Az öreg pásztor megcsóválta a fejét és csak ennyit szólt. 'Már pedig, szóm zokon ne essék, tiszt uram, de münk eddig is magyarok voltunk...'") De a feleselő párbeszédnek másféle is vágnak: "— Hát Isten segítsen, testvér. — Téged is, Filimon. — S feledjék el, hogy te székely vagy s én román. — Aztán mért kell azt elfeledni, Filimon? — A békesség miatt, testvér. — A nélkül nem lehet békesség!"

Wass Albert erkölcsi eszménye — látható tehát — az együttélés emberisége. Olyan magasrendű idea ez, amelyet az eddigi politika még el nem ért. Ezért is oly mélyen igazak azok a meglátások, azok a tézisszerű bölcsességek, amelyek — időtálló eszmiséget sugározva — az *Adjatok vissza a hegyeimért!*-ből így hangzanak: "ha már az Úristen úgy rendelte el Erdély dolgát, hogy ott magyarok és románok vegyesen éljenek, akkor ezen nem lehet segíteni s bele kell nyugodni mind a kettőnek abba, hogy a másik is ott van. Már most: hogy egyszer az egyik van fölül, máskor a másik — aszerint, hogy a világ nagy urai miképpen ravaszkodják össze a politikát —, úgy látszik, ezen sem lehet segíteni! (...) De ha ez a politika, amit a nagyurak csinálnak, megzavarja az emberek esztét, és akik egyazon földön élnek, egymást verik föbe, ahelyett, hogy megsegítenék egymást: ez már igazán nagy baj". Az írói igazság: történelmi nélküli történelmi eszme. Ha utópiaként rögzül és meg nem valósul: nem a gondolkodó író: az utókor lesz elmarasztalható.

KÓDEX —

Talán nem is gondolatból volt itt kevés eddig sem. Csak térből és jó történelmi időből. Nem véletlen az Illyésnél vissza-visszatérő kép: a "csempészárú". Csempészárúként jön át a dal a vízen — a határon —, a fegyverek között *A Dunánál, Esztergomban*. A határon, amelyen a Trianon utáni gyűlölködésben innen: élni, halni; túl: gyűlölni, ölni kell. Vagy a "terhes kicsi nő" a vonaton *Szekszárd felé*: "Visz tovább egy népet / eltakart / csempészárúként hoz / egy magyart."

Miért erősödik fel ennyire egy nép tudatában a rejtőzködés, mitől válik szinte lételemévé, hogy lassan már azt sem tudja, mit rejt és ki elől?

Minden nép kultúrájának vannak olyan rejtett dimenziói, amelyek csak maga az érintett nép képes megközelíteni és kifejezni. Ezek az ő "titkai" — ám ezek a "titkok" egyben az egyetemes emberi kultúra legtitkosabb forrásai; ezek a hajszálygyökök kötik az emberiséget a jövőhöz, amely ilyen értelemben a transzcendens színműve. De nem lehet egy egész kultúrát "titkosítani". Nem válhat egy egész kultúra csempészárúvá, mert a világban működő szellemi erők közötti határokon elko-bozhatják, elcserélhetik, elveszejthetik — és akkor az emberiség istenarcáról örökké hiányozni fog valami megismételhetetlen.

Ha van kérdés, amelyet új kulturális műhely vizsgálhat, az éppen ennek a rejtőzködésnek az oka és következményei. Például az, hogy a magyar kultúra szellemileg több részre szakadt. Félreértés ne essék: nem többszínűvé, többszólamúvá vált. Több részre szakadt, mint az ország a török alatt vagy Trianon után. (...) Milyen szellemi szükségállapotot teremt kulturális több részre szakadtságunk. Kibogozhatná, hogy talán nem ez a rejtőzködésbe száműzöttség-e az oka a magyarság legpusztítóbb megosztottságának, a kétféle provincia-lizmusnak: a sokszor emlegetett és kétségtelenül meglé-vő mucsaiságnak — a Németh László említette nagyidai magyarságnak — és a "modernségével" fontoskodó eu-ropeárságnak.

Ez a kétféleség, miközben egymást szapulja, valójá-ban egymást gerjeszti, élteti, szinte hedonista módon: mindegyik a maga "elitnek" tudott, ám belterjes világára irányítja a figyelmet. Így, megosztottan, nem lehet meg-tervezni a nemzet arcát — még azt sem lehet tudni, milyen irányban kíván majd haladni.

Elemi és nagy erők működtetik ezt a halálkoreográ-fiát. S a kulturális műhelyek dolga, hogy ezeket a moz-gásokat úgy értelmezzék, akár egy kihívást; hogy le-gyenek képesek átlényegíteni, átemelni őket egy más szintre, új övezetbe — egy kulturális selyemövezetbe —, ahol ezek a rombolástechnikák építkezéstechnikává vál-hatnak.

A kulturális műhelyek dolga felismerni a megosz-tottság szerkezetét. Eligazodni a szellemi "játéktérben". Felderíteni: vannak-e olyan egyéniségek — és kik azok —, akik beteljesíthetik az új egységet a "játék új stílusát". Visszatalálunk-e vajon ahhoz az érzékenységhöz, a-mellyel a török alatt több részre szakadt ország a törté-nelmi folyamatosság legnemesebb erőt összevonva te-remtette meg Erdély magyarságot átmentő Tündérvár-ját?

ZELNIK JÓZSEF: A magyar kultúra selyemöveze-tei (1992)

INDEX —

ZENE — TEGNAP, MA, HOLNAP 13.

Megfáradt ORPHEUSZ

Hiszem, hogy a nagy remek-művek, a zseniális alkotók és a nagy témák előbb-utóbb eljönnek értünk. Egyszer csak bekopognak hozzánk és részt kérnek életünk-ből. Mostanában az *Orpheusz-le-genda* kopogtatott az ajtómon. El-őször szelíden, egyetlen mondat erejéig Eric Walter White *Stravinsky-könyvéből*: "A reneszánsz óta minden évszázad megterem-tette a maga új Orpheusz-mítosz megfogalmazását a zenés színpa-don: a 17. század Monteverdiét, a 18. Gluckét, a 19. Offenbachét és a 20. Stravinskyét." Ilyen fejlődési láncban sohasem gondoltam vé-gig ezt az örök témát. Bevallom, nem is foglalkoztam vele. Nem azért, mert nem érdekelt, vagy mert elhasználnak éreztem vol-na az alapgondolatát. Egyszerű-en nem lépett be gondolatkö-römbe a zene MINDENTUDÓ hatalmának mágikus eszméje. Vajon?! — a zene mindentudó?! Valóban meg lehet vele járni a poklokat? Vissza lehet-e követel-ni az elvesztett ÉLETET? Valahol a tudatom mélyén ott lappangott a szomorú felismerés: a zene nem MINDENHATÓ. Mi lett volna, ha Orpheusz nem kételkedik és nem néz vissza: vajon követi-e őt Eu-rüdiké? Bebizonyosodott volna: a zene mindenre képes. És ettől a pillanattól aszerint is lehetett vol-na "felhasználni". A sikertelen kí-sérlet végén a bacchánok szét-tépik Orpheuszt. Fantasztikus szimbólum: *nem szabad elárulni, hogy a zene hatalma is véges*. Ahhoz, hogy a kép teljes legyen, a zenét helyettesítsük be a MŰVÉSZET szóval, és megértjük a lényegét: a KULTÚRA NEM VÁLTJA MEG AZ EMBERISÉGET. Legjobb eset-ben FELEMELI a mindennapok porából, átlendíti egy másik szfé-rába, de minduntalan hagyja visszajönni a földre és szembe-nézni a realitással. Orpheusz is visszajön Hádész birodalmából, visszaérkezik a földre. A pokolbé-li szörnyeket és fejedelmüket kö-nyörületre készítette, eddig ér a hatalma, és nem tovább. Onma-

gát nem tudja legyőzni, nem ta-gadja meg emberi mivoltát, és el-veszti mindazt, amit lantjával megszerzett. A zene hatalma ép-pen őreá, Orpheuszra nem érvé-nyes? Lantjának zengő muzsiká-jával nem képes legyőzni saját kishitű kételkedését? Ha már le-győzte a sötétség erőt, akkor hin-nie kellene abban is, hogy az i-szonyatból kiragadott kedvesét muzsikájának hatalmával VONZZA MAGA UTÁN. A le-genda nem szól arról, hogy a visszaúton muzsikált-e Orphe-usz, feltehetően nem pengette meg lantját. A bacchánok táma-dásakor miért nem pendíti meg hangszerét — ahogyan Tamino és Pa-pageno is annyiszor megteszi a kísértetűt nehéz pillanataiban Mozart *Varázsfuvolájában*? Az al-világ szörnyeit megszelídíti, a föld-i rémeket és saját tudatának megkísértését meg sem próbálja zenével legyőzni.

Stravinsky félórás balett-köl-teménye (ORPHEUSZ) 1947-ben érdekesen válaszol kételkedő gon-dolatainkra: az egész mű *mezza* vagy *sotto voce* (közepes hangerő-vel vagy suttogva!) szólal meg, kivéve a *Bacchánok táncát*. Nincs diadalmamor a zenében. Nincs igazi apoteózis. Apolló, Orphe-usz líráját emeli magához, énekét viszi a végtelen magasság felé. Monteverdi pásztorjátékában Orpheusz égbe száll, ahol Eurü-dikével együtt végtelen boldog-ság és béke várja. Gluck drámai hangvételű daljátékában Orphe-uszt és az életre keltett Eurüdikét, Amor templomában, dicsőítő himnusz köszönti: a szerelem az, amely mindenek fölött diadal-maskodik. Offenbach operetté "oldja" a legendát: a humor, a já-tékosság az, amely mindent le-győz. Stravinsky művét két kürt fúgája zárja, a kísérő-figurákat játszó hárfá "közbeszólásaival". Stravinsky szavai szerint: "Itt, az Epilógusban mint valami (...) kényszer, valami megállíthatat-lan (...) Orpheusz meghalt, a dal továbbúnt, de a kísértet folytató-dik." Látnoki ráérzés a témára. Már nem is 20. századi gondolat, sokkal inkább 21. századi: ORPHEUSZ MEGFÁRADT.

Nem elfáradt: MEGFÁRADT, BELEFÁRADT, talán BELEÚNT abba, hogy tovább varázsoljon, tovább DALOLJON. Még a fúri-ák zenéjéről is azt mondja a szer-ző, hogy: "... lágy, és az is marad, akárcsak a balett többi része". A cselekvő Orpheuszból mindenbe beletörődő, belenyugvó DAL-NOK lett?

TERÉNYI EDE

Februári évfordulók

- 1 — 100 éve született Berda József költő
100 éve született Langston Hughes amerikai író
70 éve született Marosi Ildikó erdélyi publicista
- 2 — 280 éve született Barcsai Ábrahám költő
180 éve született Barna Ignác műfordító
160 éve halt meg Bölöni Farkas Sándor író
120 éve született James Joyce író
80 éve született Faragó József erdélyi néprajzos
- 3 — 125 éve született Antalfy Endre erdélyi orientalista
390 éve született Samuel Butler angol író
170 éve halt meg George Crabbe angol költő
- 4 — 110 éve született Ugo Betti olasz író
80 éve született Teodor Bosca román műfordító
160 éve született Georg Brandes dán irodalomtörténész
- 5 — 125 éve született Nagy Endre író
- 6 — 80 éve halt meg Giovanni Marradi olasz költő
- 7 — 190 éve született Charles Dickens angol író
- 8 — 120 éve halt meg Berthold Auerbach német író
450 éve született Agrippa D'Aubigné francia költő
130 éve született Theodor Lessing német filozófus
- 9 — 200 éve született Étienne-Vincent Arago francia író
- 10 — 90 éve született Darvas József író
80 éve született Göncz Árpád író
70 éve halt meg Edgard Wallace angol író

- 11 — 90 éve született Roy Fuller angol író
125 év éve született Milan Ogrizovic horvát író
- 13 — 125 éve halt meg Costache Caragiale román író
- 14 — 90 éve született Sigurd Evensmo norvég író
200 éve született Bogdan József Zaleski lengyel költő
- 15 — 30 éve halt meg Kohn Hillel erdélyi közgazdász
90 éve született Mikes György angliai magyar író
- 16 — 75 éve született William Hutchinson ír költő
340 éve halt meg Listius László költő
80 éve született Lilli Promet észt író
120 éve született Surányi Miklós író
- 17 — 250 éve született Friedrich Maximilien Klinger német író
110 éve született Lám Béla erdélyi író
175 éve halt meg Johann Heinrich Pestalozzi svájci pedagógus
- 18 — 120 éve született Benda Jenő író
10 éve halt meg Domokos Pál Péter tudós
75 éve született Szabó Zoltán erdélyi nyelvész
- 19 — 470 éve született Jean-Antoine de Baif francia költő
50 éve halt meg Knut Hamsun norvég író
190 éve született Zygmunt Krasinski lengyel költő
140 éve született Edward Porebowicz lengyel költő
- 21 — 100 éve halt meg Emil Holub cseh író
325 éve halt meg Baruch de Spinoza holland filozófus
- 22 — 290 éve született Bod Péter irodalomtörténész
60 éve halt meg Stephan Zweig német író
- 23 — 80 éve született Gera György író
370 éve született Samuel Pepys angol író
- 24 — 160 éve született Arrigo Boito olasz költő
- 25 — 160 éve született Karl May német író
150 éve halt meg Thomas Moore ír költő
- 26 — 80 éve született Fekete Gyula író
160 éve született Camille Flammarion francia tudós
200 éve született Victor Hugo francia író, költő
100 éve halt meg Szigeti József drámaíró
100 éve született Vercors francia író
- 27 — 90 éve született Lawrence Durrell angol költő
100 éve született John Steinbeck amerikai író
- 28 — 70 éve halt meg Ambrus Zoltán író
130 éve született Rexa Dezső történész
- 29 — 10 éve halt meg Karinthy Ferenc író

Voltaire-mondás

VÍZSZINTES

1. Voltaire mondásának első része. 12. Rossz dologra kapt. 13. Páratlan ralom! 14. ...-móg, dohog. 15. Abban az időpontban. 16. Katekizmus. 17. Szlovák (régies). 19. Osztrák, spanyol és portugál autójelzés. 20. Góg és... (Ady). 21. Való. 23. ... Pannonius. 24. Valaminek ártó volta. 26. Pajta. 28. Minden rítus része! 29. Végtag része. 30. Japán szekta. 32. E napon. 33. Paci. 34. Menekülés. 36. Mag megtermékenyül. 38. Halit. 39. Tagad. 40. Latyak. 42. Páratlan kinin! 43. Ramazotti személynéve. 44. Zaklat. 46. ... Capone. 47. Néma mumus! 48. Ipari növény.

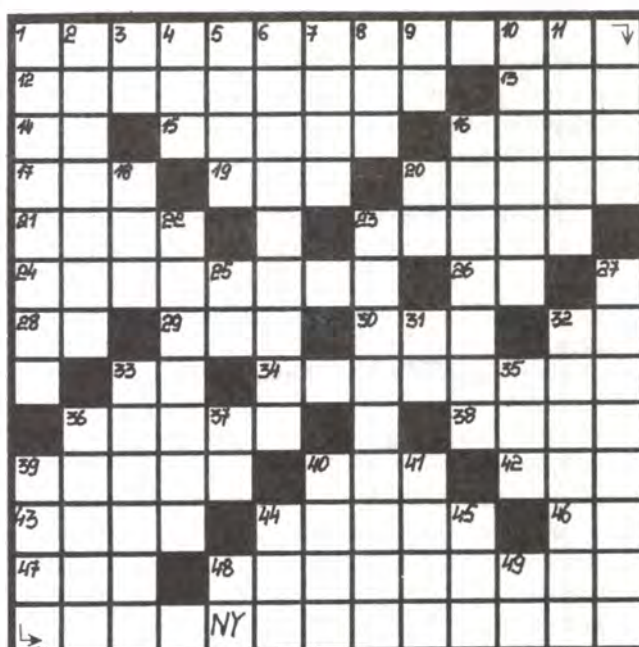
FÜGGŐLEGES

1. Érzéki. 2. Libabeszéd! 3. ... királya (Lalo). 4. Voznyeszenszkij költe-

ménye. 5. Dél-amerikai cserje. 6. Sár-gás árnyalat. 7. Állj! 8. Harap. 9. Ott kezdődik! 10. Nő az ára. 11. Káros anyagot tartalmazó. 16. Egyházi méltóság. 18. Kopasz. 20. Mindig ez van! 22. Heves sírás. 23. Mátyás király jelzője. 25. Sétálni kezd! 27. Költő eszköze. 31. United Kingdom, röviden. 32. Következő 24 órai. 33. Értelen (görög). 35. Durván taszít. 36. Olasz fizikus (Enrico). 37. Rangjelző szócska. 39. Voltaire mondásának második, befejező része. 40. Szövetségi Küldöttek Tanácsa, röviden. 41. Ritka, angolul. 44. Egyhangúan kiűjt! 45. Némán töröm! 48. Szén, nitrogén és ittrium vegyjele. 49. Némely részek!

BOTH LÁSZLÓ

A Helikon 1. számában megjelent rejtvény megfejtése: A gyilkosság a kritika szélsőséges formája.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
Szerkesztőség: LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY Mária: olvasószervező
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számtógépes tördelés: NAGY Mária; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, Fax: 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288